

Rabobank Randmeren

Betrokken, toonaangevend en dichtbij.

Goede buur of
verre vriend?

Een onderzoek naar de economische verbondenheid in de regio Randmeren

Samenvatting

Economische structuur van de Randmeren

- ✓ De regio Randmeren kenmerkt zich door een diverse sectorstructuur. De industrie en de handelssector domineren Bunschoten. Nijkerk, Putten en Harderwijk hebben tevens de meeste banen in de handelssector. Harderwijk kent daarnaast veel dienstverlenende bedrijven die gelieerd zijn aan de industrie. In Ermelo zijn de zorg en defensie de grootste werkgevers.
- ✓ Alle gemeenten hebben een werkgelegenheidsontwikkeling doorgemaakt die hoger was dan Nederland als geheel.
- ✓ De regio Randmeren heeft in 2010 een lager werkloosheidspercentage dan landelijk het geval is.
- ✓ De regio Randmeren kent over het algemeen een positief migratiesaldo. Met uitzondering van Putten. Hier vertrekken meer bedrijven dan dat zich er vestigen.
- ✓ De leeftijdsopbouw van de bevolking van de regio Randmeren is vergelijkbaar met gemiddeld Nederland. Bunschoten en Ermelo vertonen kleine afwijkende percentages. Bijna de helft van de bevolking in Bunschoten is maximaal 35 jaar. Bunschoten heeft daarmee het grootste aandeel 'jonge' bevolking van de regio Randmeren. Ermelo heeft relatief de 'oudste' bevolking van het gebied. Bijna een derde van de totale bevolking is 55 jaar of ouder.
- ✓ Het aantal inwoners in Harderwijk en Nijkerk is sinds 2000 toegenomen en ook meer toegenomen dan in gemiddeld Nederland.
- ✓ Vergelijkbaar met Nederland is het merendeel van de beroepsbevolking in de regio Randmeren middelbaar opgeleid.
- ✓ De regio Randmeren biedt haar bevolking meer banen dan gemiddeld Nederland.
- ✓ De arbeidsparticipatie van mannen in de regio Randmeren is vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde. De arbeidsparticipatie van vrouwen in de regio Randmeren ligt echter onder het landelijk gemiddelde.
- ✓ De regio Randmeren is een aantrekkelijk en relatief duur woongebied.

Het economisch presteren

- ✓ De economische recessie heeft een forse invloed gehad op de prestaties van het bedrijfsleven in 2009. De landelijke economie is in 2009 gekrompen. De landelijke krimp vormt het uitgangspunt waartegen de regionale ontwikkeling is afgezet.
- ✓ Voor 2009 krijgt regio Randmeren een 5,9 voor haar economische prestatie, waarmee het gebied net onder het gemiddelde presteert van het totale Nederlandse bedrijfsleven.¹ De scores binnen de regio voor de afzonderlijke gemeenten verschillen nogal.
- ✓ Het rapportcijfer voor de economische prestatie is opgebouwd uit een rapportcijfer voor economische groei en economische kracht. Het bedrijfsleven in de regio Randmeren krijgt in 2009 een 5,7 voor economische groei en een 6,1 voor economische kracht.

---

¹ De gemiddelde waarde in Nederland hebben we op het rapportcijfer zes gezet. Een score boven de zes betekent dat een gemeente of regio bovengemiddeld presteert. Een score onder de zes duidt op een minder dan gemiddelde score en wordt daarom als onvoldoende beoordeeld.

Functie en interactie gemeenten

- ✓ Uit de arbeidspendel (woon-werkverkeer) blijkt dat Bunschoten en Harderwijk het grootste deel van hun arbeidsbevolking van werk voorziet in de eigen gemeente.
- ✓ Personen uit Bunschoten en Nijkerk pendelen vooral naar Amersfoort.
- ✓ Ermelo ontvangt dagelijks veel pendelaars uit Harderwijk. Harderwijk heeft op zijn beurt echter weer een aantrekkingskracht op de arbeidsbevolking van de Veluwe. De meeste van hen komen uit Nunspeet.
- ✓ Het merendeel van de verhuizingen in de regio Randmeren vindt binnen de regio plaats, of beter gezegd: binnen de eigen gemeente. *Vanuit* de Randmeren gaan de meeste verhuizingen naar Amersfoort. Met name uit Bunschoten en Nijkerk. De stad Utrecht komt op de tweede plaats.
- ✓ Consumenten doen vooral in de eigen gemeente en in de regio Randmeren hun inkopen. Harderwijk ontvangt in vergelijking met de overige vier gemeenten de meeste uitgaven van consumenten uit overig Nederland.
- ✓ De zakelijke betaalstromen vinden over het algemeen binnen de gemeentelijke grenzen plaats. Daarnaast verschilt per sector in welke mate deze verbonden is met andere gemeenten in de regio Randmeren.

Regionaal perspectief

- ✓ De bevolkingsgroeioprognose van de regio Randmeren is conform het landelijk gemiddelde, of zelfs hoger.
- ✓ De groei van het aantal huishoudens in de regio Randmeren is hoger dan het landelijk gemiddelde. Behalve in Ermelo.
- ✓ Verschillende woningbouwprojecten dienen te zorgen voor de opvang van de eigen inwoners.
- ✓ Bedrijventerreinen worden en masse gerevitaliseerd in de regio Randmeren. De gemeenten lopen tegen hun groeigrens aan en zullen in de toekomst zijn aangewezen op vestigingslocaties in Flevoland.
- ✓ Door de vergrijzingsgolf die de regio Randmeren te wachten staat, zal de zorgsector een nog belangrijkere economische pijler worden in de regio.
- ✓ Niet alle gemeenten in de regio Randmeren werken met elkaar samen. De samenwerkingsverbanden waarin gemeenten participeren zijn thematisch van aard. Er wordt naar samenwerking gezocht met gemeenten waar men thematisch gezien raakvlakken mee heeft. Ook de geografische ligging van gemeenten ten opzichte van elkaar is een belangrijke reden om wel of niet met een 'Randmeer'-gemeente samen te werken.

Voorwoord

Betrokken, toonaangevend en dichtbij. Dit zijn de drie kernwaarden van Rabobank Randmeren. Vanuit de bank geven wij daar betekenis aan door in onze netwerken mensen bij elkaar te brengen. Dit met als doel om er met alle deelnemers beter van te worden. Beter, in de ruimste zin van het woord.

Zoals u als geen ander weet, bestaat ons werk- en woongebied uit vijf verschillende gemeenten met één verbindende factor: ze liggen alle aan een van de Randmeren van de voormalige Zuiderzee. Deze gemeenten kenmerken zich als vijf zelfstandige kernen. Kernen met elk een eigen identiteit. Waar wij nu nieuwsgierig naar waren, is wat deze regio bindt. Waar liggen de overeenkomsten en wat zijn de verschillen? En waar liggen de kansen voor zowel de overheid als het bedrijfsleven?

Met deze vragen als vertrekpunt gaven wij Kennis en Economisch Onderzoek van Rabobank Nederland opdracht tot het uitvoeren van een groot economisch onderzoek in ons werkgebied. Naast een uitvoerig cijfermatig onderzoek vonden interviews plaats met een aantal belangrijke spelers uit de regio. Spelers met elk hun plaats in het netwerk die weten wat er in onze regio speelt. Ik wil hen op deze plek nogmaals van harte danken voor hun medewerking.

De uitkomsten van het onderzoek en de interviews zijn voor ons het uitgangspunt voor een goed gesprek met elkaar. Een gesprek waar wij allen beter van moeten worden.

Want juist nu is het de tijd om nieuwe dynamiek aan te boren. Daar willen wij vanuit ons coöperatief gedachtegoed graag aan bijdragen. Wij geloven erin dat wanneer je kracht en kennis deelt, het resultaat zich vermenigvuldigt.

In het rapport dat voor u ligt, vindt u de belangrijkste bevindingen uit het onderzoek. U zult zien dat Harderwijk, Ermelo, Putten, Nijkerk en Bunschoten/Spakenburg ondanks hun verschillen veel meer delen dan de voormalige Zuiderzeekust.

Groeien doe je samen. Dat is het idee.

Hans van de Guchte
Directeur Bedrijven Rabobank Randmeren

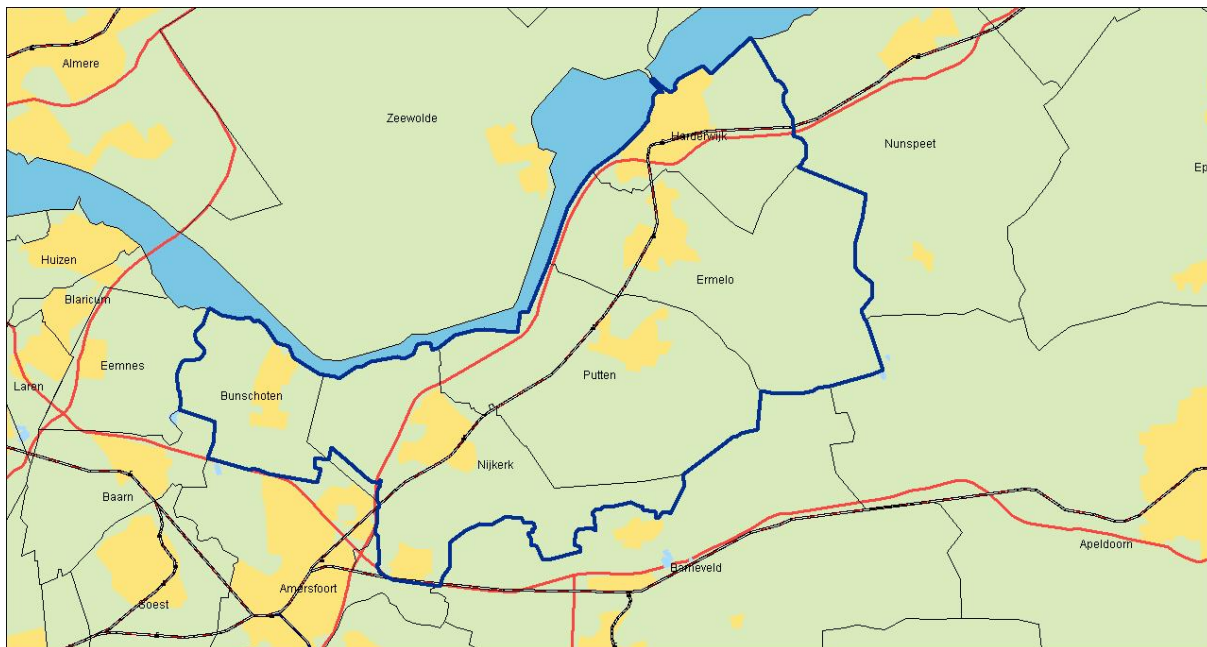
Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Voorwoord	4
1 Inleiding	7
2 Structuur en economie van regio Randmeren	8
2.1 Productiestructuur en werkgelegenheidsontwikkeling	8
2.2 Bedrijvendynamiek	10
2.3 (Beroeps-)bevolking.....	11
2.4 Ruimtegebruik.....	13
3 Het economisch presteren	16
3.1 Bergop gaat langzamer dan bergaf	16
3.2 Over de Regionaal-Economische Thermometer	17
3.3 Verdeling bedrijfsleven	18
3.4 Thermometerstand	18
3.5 Economische groei	20
3.6 Economische kracht	21
4 Functie en interactie gemeenten	23
4.1 Pendel	23
4.2 Migratie.....	25
4.3 Koopstromen	27
4.4 Zakelijke betaalstromen	30
5 Regionaal perspectief	32
5.1 Regionale ontwikkelingen	32
5.2 Sectorprognoses.....	37
5.3 Regionale samenwerkingsverbanden	40

6 Conclusies en aanbevelingen.....	44
Bijlage I: Bronnenlijst	48
Bijlage II: Definities economische thermometer	50
Bijlage III: Deelnemerslijst interviews	50
Bijlage IV: Overzicht woningtekort per gemeente.....	51
Colofon.....	52

1 Inleiding

De regio Randmeren is een divers gebied en centraal gelegen tussen Amersfoort en Zwolle. Het wordt geprezen om zijn hoge arbeidsmoraal. Daarnaast kenmerkt het gebied zich door veel ruimte, natuur en water. De regio omvat vijf gemeenten: Bunschoten, Nijkerk, Putten, Ermelo en Harderwijk die geografisch verspreid liggen over twee provincies (Utrecht en Gelderland). Harderwijk is met ruim 45.000 inwoners de grootste gemeente. Zij kent veel toerisme, mede vanwege attracties als het Dolfinarium en de jachthavens aan het Veluwemeer. Harderwijk en Ermelo liggen aan de rand van de Veluwe, het grootste natuurgebied van Nederland. Putten ligt op de grens van de Veluwe en de Gelderse Vallei. Vanwege de gunstige ligging ten opzichte van het recreatiestrand Nulde, duizenden hectaren bos, heide en weiland trekt Putten jaarlijks duizenden toeristen. Nijkerk en Bunschoten liggen in de Gelderse Vallei.

Behalve dat de regio Randmeren bekend staat om haar veelzijdige natuur, is het een gebied dat economisch divers is en verschillende economische functies heeft. Dit onderzoek heeft tot doel om inzicht te bieden in de economische functie en verbondenheid van de vijf gemeenten in de regio Randmeren. In deze studie staat de structuur van de economie in de regio Randmeren centraal. Het onderzoek brengt enerzijds de sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen van de individuele gemeenten in beeld. Anderzijds biedt het inzicht in de interactie tussen de gemeenten. Het rapport sluit af met een aantal conclusies en aanbevelingen die aangeven in hoeverre er aanknopingspunten zijn om deze interactie en onderlinge verbondenheid in economisch opzicht te versterken.

2 Structuur en economie van regio Randmeren

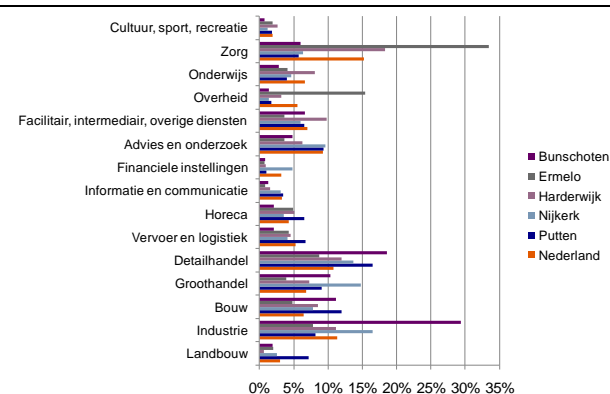
Dit hoofdstuk geeft een algemene indruk van de economie van de regio Randmeren. Het gaat in op onderwerpen als de sectorstructuur, de ontwikkeling van de werkgelegenheid, de bedrijvendynamiek, de beroepsbevolking, het ruimtegebruik en de woningvoorraad.

2.1 Productiestructuur en werkgelegenheidsontwikkeling

Productiestructuur

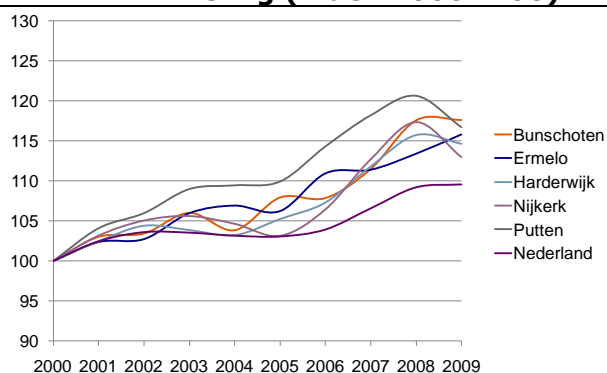
De regio Randmeren heeft een uiteenlopende sectorstructuur (figuur 2.1). De industrie en de handel domineren Bunschoten. Samen zijn deze goed voor maar liefst 58% van de werkgelegenheid (industrie 29%, detailhandel 19% en groothandel 10%). Grote industriële bedrijven als Polynorm, Prefab Beton en Bakkersland Bunschoten zijn typerend voor deze gemeente.² Nijkerk, Putten en Harderwijk hebben tevens de meeste banen in de handelssector.

Figuur 2.1 Productiestructuur 2009

Bron: LISA, bewerking Rabobank

Figuur 2.2 Werkgelegenheidsontwikkeling (index 2000=100)

Bron: LISA, bewerking Rabobank

In Harderwijk zorgen het Algemeen Ziekenhuis NW-Veluwe en het Dolfinarium voor veel banen. De gemeente kent daarnaast veel dienstverlenende bedrijven die gelieerd zijn aan de industrie. Dit zijn bijvoorbeeld adviesbureaus, accountants, reclamebureaus.³

Ermelo is in deze een vreemde eend in de bijt. De zorg is hier met een werkgelegenheidspercentage van 33 veruit de grootste werkverschaffer. Dit betreft vooral de geestelijke gezondheidszorg en zorg voor gehandicapten. In de top vijf van grootste werkgevers in Ermelo staan er drie die gerelateerd zijn aan woonruimte voor gehandicapten en aan geestelijke gezondheidszorg. De overheid komt op de tweede plaats met 15% van de werkgelegenheid. De sterke vertegenwoordiging van de overheid komt door de Jan Schaffelaerkazerne/Generaal Spookkazerne. Het grote aantal banen bij de sector overheid komt dus vooral voor rekening van Defensie.⁴

² Bron: Provincie Utrecht (2006). De MAAK-Industrie in de provincie Utrecht.

³ Bron: Gemeenteraad Harderwijk. Kantorennota Harderwijk 2007-2020.

⁴ Bron: Kamer van Koophandel (2009). Economisch profiel van de gemeente Ermelo.

Werkgelegenheidsontwikkeling

De werkgelegenheidsontwikkeling op regionaal niveau is sterk afhankelijk van nationale ontwikkelingen. Daarnaast zijn specifieke regionale omstandigheden van invloed op de demografische en economische vooruitzichten in de regio. In figuur 2.2 is de werkgelegenheidsontwikkeling in de regio Randmeren afgezet tegen de landelijke werkgelegenheidsontwikkeling. Hieruit blijkt dat alle gemeenten een werkgelegenheidsontwikkeling hebben doorgemaakt die hoger is dan Nederland. Sinds 2008 is het aantal banen afgenomen in Nijkerk en Putten. De recessie heeft ook hier haar sporen nagelaten. In vergelijking met andere sectoren heeft de industrie in deze twee gemeenten de meeste werknemers verloren. Dit is conform het landelijke beeld. Ook in de handelssector in Nijkerk en in de zorgsector in Putten gingen veel banen verloren.

Werkloosheid

Halverwege 2008 deed de economische crisis haar intrede in Nederland. In 2009 werden de gevolgen van deze crisis pas echt duidelijk voor bedrijven en werknemers. In juli 2010 waren landelijk 493.000 personen werkloos, wat overeenkomt met 6,4% van de beroepsbevolking. In de regio Randmeren ligt het werkloosheidspercentage beduidend lager. Bunschoten heeft met 2,6% de minste werklozen van de regio; Harderwijk heeft er met 4,6% de meeste.⁵

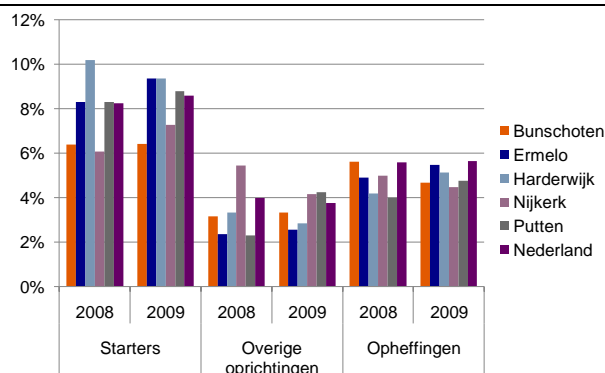
⁵ Bron: UWV (2010). Basisset Regionale Arbeidsmarktinformatie Oost-Utrecht. Juli 2010.

Bron: UWV (2010). Basisset Regionale Arbeidsmarktinformatie. Arbeidsmarktregio Stedendriehoek. Juli 2010.

Bron: UWV Nederland (2010). Basisset Arbeidsmarktinformatie. Juli 2010.

2.2 Bedrijvendynamiek

Figuur 2.3 Bedrijvendynamiek⁶

Bron: KvK, bewerking Rabobank

Figuur 2.3 geeft de bedrijvendynamiek weer voor de regio Randmeren in vergelijking met die in Nederland als geheel. Alle gemeenten in de regio Randmeren vertonen een positief groeisaldo.⁷ In Bunschoten is het grootste aantal starters in de bouw en de detailhandel te vinden. In Nijkerk is het aantal starters over meer sectoren verspreid. De meeste starters zijn hier te vinden in de persoonlijke dienstverlening, op de voet gevolgd door de detailhandel. Het aantal bedrijven dat werd opgeheven in de Randmeren staat gelijk aan het landelijk gemiddelde of is zelfs lager.

Immigratie en emigratie van bedrijven

De regio Randmeren heeft over het algemeen een positief migratiesaldo. Dit betekent dat meer bedrijven zich in de regio vestigen dan dat er vertrekken. Met uitzondering van Putten; daar vertrokken in 2009 meer bedrijven dan dat zich er vestigden. Opvallend is dat zowel Nijkerk als Putten relatief veel bedrijven in de adviessector hebben die zich in deze gemeenten vestigen, maar ook weer vertrekken.

De handelssector is van groot belang voor de economie van Bunschoten. De bedrijven die zich in Bunschoten vestigen, komen met name uit de groothandelssector. De meeste bedrijfsverplaatsingen vinden binnen de eigen gemeente plaats, waarbij met name bedrijven in de detailhandel actieve verhuizers zijn.

⁶ Oprichtingen kunnen we verdelen in:

- *Startende ondernemingen*. Dit zijn nieuwe zelfstandige bedrijven.

- *Overige oprichtingen*. Dit zijn nieuwe vestigingen die zijn gelieerd aan een al bestaande onderneming, bijvoorbeeld een nevenvestiging of een nieuwe werkmaatschappij binnen een concern.

Bij *opheffingen* gaat het om ondernemingen die zijn uitgeschreven uit het Handelsregister. Slechts in een beperkt deel van de gevallen ligt hieraan een faillissement ten grondslag. De meeste bedrijven worden uitgeschreven omdat de ondernemer ermee stopt.

⁷ Vergelijking aantal bedrijven op 1 januari en op 31 december van hetzelfde jaar.

De meeste bedrijven die zich van buiten in Harderwijk vestigen, komen uit de bouwsector en de facilitaire dienstverlening. Deze sectoren zijn ook verantwoordelijk voor de meeste bedrijfsverplaatsingen in Harderwijk.⁸

Herkomst- en bestemmingsgemeenten

Wanneer we specifiek naar de herkomst- en bestemmingsgemeenten van bedrijven in de regio Randmeren kijken, dan zien we een gevarieerd patroon. Bedrijven die zich in Bunschoten en Nijkerk vestigen, komen vooral uit Amersfoort. De bedrijven die uit Bunschoten en Nijkerk vertrekken, gaan naar Amersfoort.⁹

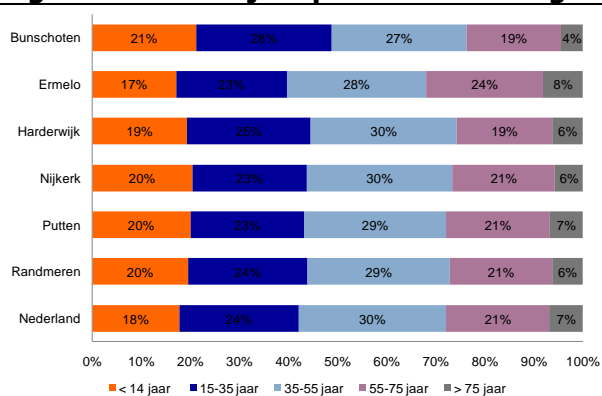
Voor Ermelo, Harderwijk en Putten is de eigen gemeente de voornaamste bestemmings- en herkomstgemeente. Daarnaast vertrekken veel bedrijven vanuit Ermelo naar Harderwijk en andersom. Putten is een aantrekkelijke vestigingsplaats voor bedrijven vanuit Barneveld en Ermelo. Daarnaast vertrekken ook veel bedrijven vanuit Putten naar Ermelo.¹⁰ De meeste bedrijven hebben dus vooral de voorkeur om binnen de eigen gemeente en in de regio Randmeren te blijven. Indien er geen passende bedrijfslocatie voorhanden is, kijken bedrijven naar vestigingsmogelijkheden buiten de regio Randmeren (zoals in Flevoland).

2.3 (Beroeps-)bevolking

Leeftijdsopbouw bevolking

De leeftijdsopbouw is in Nederland in de loop der jaren sterk veranderd. Het aantal jongeren tot 20 jaar neemt flink af en Nederland is aan het vergrijzen door de toename van 65-plussers. De leeftijdsopbouw van de bevolking van de regio Randmeren is vergelijkbaar met gemiddeld Nederland. Alleen Bunschoten en Ermelo laten een iets afwijkend beeld zien. Bunschoten heeft een relatief jonge bevolking. Bijna de helft van de bevolking is hier jonger dan 35 jaar. Een verklaring hiervoor is dat Bunschoten relatief veel gezinnen met jonge kinderen huisvest. Ermelo heeft juist een relatief oude bevolking en is snel aan het vergrijzen. Bijna een derde van de totale bevolking is 55 jaar of ouder.

Figuur 2.4 Leeftijdsopbouw bevolking

Bron: CBS, bewerking Rabobank, 2009

⁸ Bron: Kamer van Koophandel Gooi-, Eem- en Flevoland. Kamer van Koophandel Oost-Nederland.

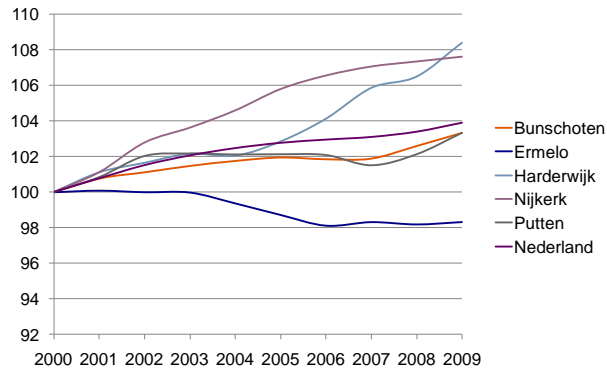
⁹ Bron: Gemeente Nijkerk (2010). Beleidsnota arbeidsmarktbeleid Nijkerk. Naar aanleiding van onderzoek STOGO.

¹⁰ Bron: Kamer van Koophandel Gooi-, Eem- en Flevoland. Kamer van Koophandel Oost-Nederland.

Bevolkingsontwikkeling

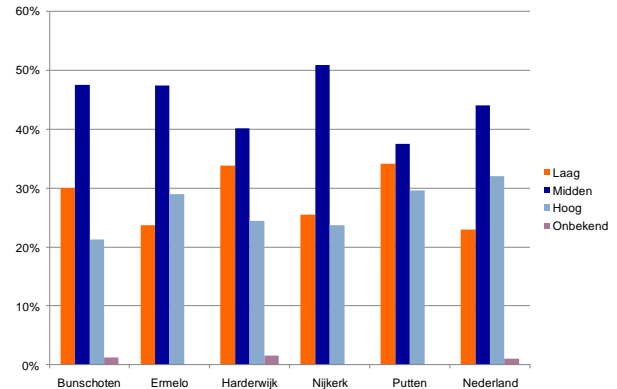
De bevolkingsontwikkeling in de regio Randmeren verschilt behoorlijk per gemeente (figuur 2.5). Het aantal inwoners in Harderwijk en Nijkerk is sinds 2000 toegenomen en ook meer toegenomen dan in gemiddeld Nederland. Harderwijk heeft een aantrekkingskracht op mensen uit de regio. Dit uit zich in een toename van het aantal inwoners die zich in de gemeente vestigen. De verklaring voor Nijkerk is gelegen in de toename van het aantal geboorten.

Figuur 2.5 Bevolkingsontwikkeling (index 2000=100)

Bron: CBS, bewerking Rabobank

Figuur 2.6 Opleidingsniveau beroepsbevolking 2006-2008

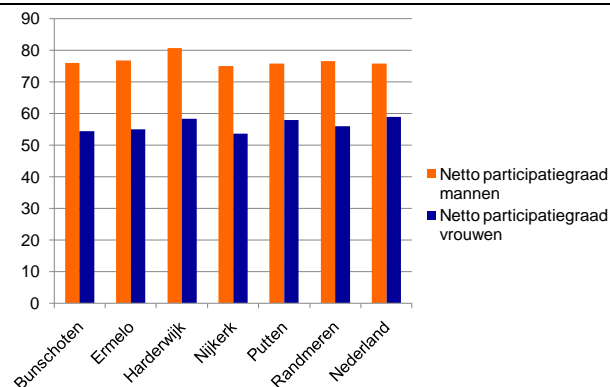

Bron: CBS, bewerking Rabobank

Opleidingsniveau beroepsbevolking

Met de beroepsbevolking wordt het aantal mensen aangeduid dat wil, kan en mag werken. Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking van de regio Randmeren ligt beduidend lager dan het landelijk gemiddelde. Uit figuur 2.6 blijkt dat de helft van de beroepsbevolking in Nijkerk middelbaar is opgeleid. In vergelijking met Nederland kent de regio Randmeren relatief weinig hoog opgeleiden. De reden daarvan kan liggen in de aanwezigheid van hoger onderwijs in de grote omringende steden (Utrecht, Amersfoort, Wageningen, Nijmegen). Na de studie blijven velen daar 'hangen' vanwege de beschikbaarheid van werk en de veelheid aan voorzieningen.

Figuur 2.7 Arbeidsparticipatie

Bron: ABF Research, bewerking Rabobank, 2008

Arbeidsparticipatie

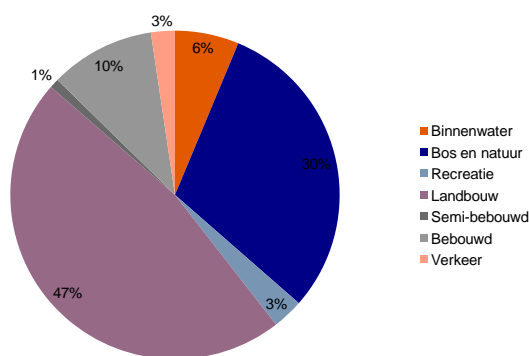
In figuur 2.7 is de netto participatiegraad¹¹ voor mannen en vrouwen in de regio Randmeren weergegeven. Hieruit blijkt dat de netto participatiegraad van mannen het hoogste is in Harderwijk en circa 81% bedraagt. Landelijk ligt de netto participatiegraad van mannen op 76%. Zoals algemeen bekend ligt de participatiegraad van de Nederlandse vrouwen een stuk lager. De netto participatiegraad van vrouwen is het laagste in Nijkerk, met bijna 54%. Voor de gemiddelde Nederlandse vrouw bedraagt dit 59%. De arbeidsparticipatie van mannen in de regio Randmeren is vergelijkbaar met gemiddeld Nederland. Voor wat betreft de arbeidsparticipatie van vrouwen in de regio Randmeren is er nog een slag te maken. Met het oog op de toekomstige verwachte tekorten op de arbeidsmarkt is het van belang dat meer vrouwen gaan werken.

2.4 Ruimtegebruik

Bodemgebruik

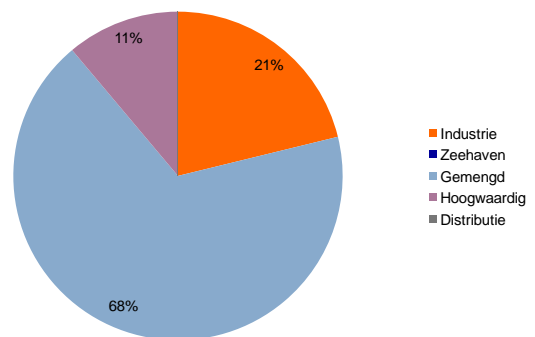
Het bodemgebruik in de regio Randmeren weerspiegelt de belangrijke toeristische functie van het gebied. Daarnaast herbergen de Randmeren nationale landschappen als Arkemheen-Eemland en de Veluwe. Uit figuur 2.8 blijkt dat in de regio Randmeren bijna de helft van het oppervlak is gereserveerd voor de landbouw. Putten heeft ruim 55% van zijn totale oppervlakte gereserveerd voor de landbouw (in hoofdstuk 5 gaan we hier verder op in, in relatie tot de bio-based economy). In Harderwijk is 20% van de totale oppervlakte toe te rekenen aan het binnenwater (het Veluwemeer). De gemeenten Ermelo, Harderwijk en Putten hebben in vergelijking met Nederland een hoog percentage bos en natuur (de Veluwe). Waarbij Ermelo er uitschiet met bijna 60%.

Figuur 2.8 Bodemgebruik Randmeren

Bron: CBS - Bodemstatistiek, bewerking Rabobank

Figuur 2.9 Bedrijventerreinen Randmeren

Bron: VROM / DG Ruimte - IBIS, bewerking Rabobank

¹¹ De *netto participatie* is het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de totale bevolking. De werkzame beroepsbevolking bestaat uit personen die daadwerkelijk participeren op de arbeidsmarkt: ze hebben een betaalde baan van minimaal twaalf uur per week.

Bedrijventerreinen

Bedrijventerreinen vormen een onderdeel van het bebouwde ruimtegebruik en zijn onder te verdelen in verschillende typen. In Nederland valt circa 60% van alle bedrijventerreinen onder het type 'gemengd bedrijventerrein'. In de regio Randmeren kan bijna 70% van het bruto oppervlakte¹² bedrijventerrein worden geclassificeerd als 'gemengd bedrijventerrein'. Opvallend is het hoge percentage 'hoogwaardig bedrijventerrein' in de gemeente Harderwijk (circa 28). Daarnaast heeft deze gemeente een hoog percentage industrieterrein (43%). Ongeveer een kwart van de totale oppervlakte bedrijventerrein is in de gemeente Bunschoten te classificeren als 'industrieterrein'. Momenteel bevindt bijna 19% van de bedrijven in Bunschoten zich op bedrijventerreinen. Van het aantal werkzame personen in Bunschoten is 38% werkzaam op een bedrijventerrein.¹³

In Ermelo zijn veel bedrijven gevestigd in het centrum of op een van de bedrijventerreinen. Op dit moment wordt er in Ermelo geen bedrijventerrein uitgegeven.¹⁴

In Harderwijk is de vraag naar bedrijventerreinen groot. Bedrijventerrein Lorentz is netto circa 130 hectare groot en ligt aan de N302, de verbinding tussen de A28 en Flevoland. Het terrein is goed voor zo'n 6.000 arbeidsplaatsen, met name in de sectoren handel, industrie, transport en bouwnijverheid. Bekende namen zijn Scheer & Foppen, Kwik Fit, Maars, Natudis Sapa. Op bedrijventerrein Lorentz is nog beperkt grond uitgeefbaar. In 2008 is het bedrijvenpark Tonsel in gebruik genomen. Hier vestigen zich met name de autodealers en aanverwante bedrijven uit Harderwijk en omgeving.¹⁵

Een uitgebreide beschrijving van de regionale ontwikkelingen met betrekking tot de bedrijventerreinen is te vinden in hoofdstuk 5.

Woningvoorraad

Harderwijk vervult een belangrijke woonfunctie in het gebied en heeft met bijna 17.000 woningen de grootste woningvoorraad van de regio Randmeren. Op de voet gevolgd door Nijkerk met bijna 15.000 woningen. Ruim 40% van de woningen in Harderwijk is een huurwoning. Bunschoten heeft naar verhouding het kleinste aantal huurwoningen (circa 21%).

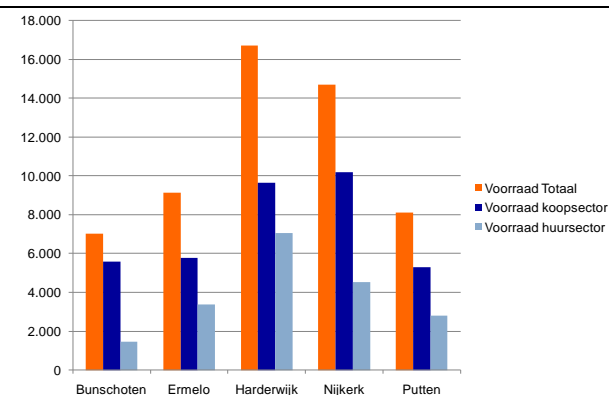
---

¹² Met bruto oppervlakte wordt bedoeld dat naast de oppervlakte voor de bedrijven, ook de oppervlakte voor openbare voorzieningen als wegen, groen en water zijn meegerekend.

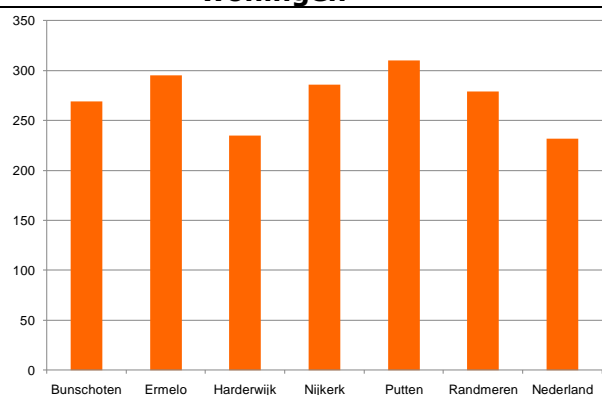
¹³ Kamer van Koophandel Gooi-, Eem- en Flevoland (2008). Economische Tussenbalans 2006-2010, Bunschoten-Spakenburg.

¹⁴ www.ermelo.nl

¹⁵ www.harderwijk.nl

Figuur 2.10 Woningvoorraad

Bron: ABF Research/Syswov, bewerking Rabobank, 2008

Figuur 2.11 Gemiddelde WOZ-waarde woningen

Bron: CBS, bewerking Rabobank, 2008

De regio Randmeren is een aantrekkelijke en relatief dure woonregio. De gemiddelde WOZ-waarde voor woningen bedroeg in deze regio in 2008 € 279.000,- terwijl de gemiddelde WOZ-waarde in Gelderland € 252.000,- en in Nederland € 232.000,- bedroeg. In de regio Randmeren is Putten de 'duurste' gemeente om in te wonen, met een gemiddelde WOZ-waarde van € 310.000,-. Harderwijk is in de regio de 'goedkoopste' gemeente om te wonen, met een gemiddelde WOZ-waarde van € 235.000,-.

Tevredenheid van de woonomgeving

Al ruim twintig jaar wordt -via het landelijk Woon Onderzoek Nederland (afgekort WoON) van het ministerie van VROM- onderzocht hoe tevreden de Nederlandse woonconsument is. Uit dit onderzoek blijkt dat de inwoners van de regio Randmeren iets meer tevreden zijn met hun woonomgeving dan de gemiddelde Nederlander. Het rapportcijfer voor de woonomgeving¹⁶ in de regio Randmeren bedraagt een 8,4 terwijl de gemiddelde Nederlander een 8,2 voor zijn woonomgeving geeft. De inwoners van Putten zijn het meest tevreden; zij geven zelfs een 8,9 voor hun woonomgeving.

¹⁶ Bij dit onderzoek dient wel een kanttekening te worden geplaatst. Om te beginnen zijn mensen over het algemeen erg tevreden met hun woonomgeving en blijken ouderen positiever gestemd te zijn dan jongeren. Ook zijn er ruimtelijke verschillen. Mensen in het westen van het land komen gemiddeld op een 8,0 terwijl men in het noorden van het land een 8,5 geeft. In het algemeen scoort de Randstad het laagst; ook buiten de Randstad krijgen de grotere steden in het algemeen een wat lager rapportcijfer. Langs de grote snelwegen liggen de rapportcijfers eveneens wat minder hoog. Kortom: een drukke omgeving scoort in het algemeen niet al te hoog. Daarentegen blijken de mensen juist wat meer tevreden te zijn op plaatsen waar het rustig is (delen van Brabant, Gelderland, Friesland en Zeeland).

3 Het economisch presteren

Dit hoofdstuk behandelt de economische prestaties van het bedrijfsleven in de regio Randmeren. De rapportcijfers die we daarbij presenteren, zijn relatieve cijfers en moeten worden gelezen tegen de achtergrond van de huidige macro-economische context. Dit is altijd van belang, maar zeker in de huidige tijd. Voordat dit hoofdstuk ingaat op de economische prestatie van de regio Randmeren, schetst het om die reden een beeld van de huidige economische stand van zaken.

3.1 Bergop gaat langzamer dan bergaf

Na een aantal jaren van hoge economische groei gooide de kredietcrisis in 2008 roet in het eten. In de loop van 2008 was nog sprake van een geleidelijke afkoeling van de reële economie. Maar in het laatste kwartaal van dat jaar werd de Nederlandse economie meegetrokken in de vrije val van de wereldhandel. Daarmee kwam abrupt een einde aan een periode van hoogconjunctuur en sloeg de zeer uitbundige groei van de Nederlandse economie om in een forse krimp.

De afgelopen recessie was de hevigste sinds de Tweede Wereldoorlog. In 2009 kromp de economie met 4%. Sinds medio 2009 klimt onze economie weer langzaam uit het dal en kunnen we spreken van een voorzichtig en broos herstel. Voorzichtig omdat de groei beperkt is. Broos omdat de duurzaamheid ervan onzeker is.

De Nederlandse economie groeide in het derde en vierde kwartaal van 2009 met 0,6%. De groei werd vooral gedragen door de toegenomen export als gevolg van de opleving van de internationale handel. In het eerste kwartaal van 2010 nam de groei verder af naar 0,5%. In het tweede kwartaal van 2010 groeide de Nederlandse economie met 0,9%. Nederland profiteerde van de aantrekkende wereldhandel. Ook de binnenlandse consumentenbestedingen en de investeringen droegen hieraan bij, zij het mondjesmaat¹⁷. Hoe belangrijk de export ook mag zijn voor onze economie, consumentenbestedingen en investeringen zijn evengoed noodzakelijk voor een gezonde en bestendige groei.

De onzekerheid ligt voor een deel in de ontwikkeling van de consumentenbestedingen. Hoewel de stijging van de werkloosheid door de vergrijzing en de krappe arbeidsmarkt van voor de recessie meevalt in vergelijking met voorgaande crises, is het aantal werklozen fors toegenomen. Het zal ook nog even duren voordat de werkgelegenheid weer toeneemt. Dit heeft impact op de koopkracht en een neerwaarts effect op de consumentenbestedingen. Ook het economisch beleid in de komende kabinetsperiode speelt een grote rol in de onzekerheid. Dat er zal worden bezuinigd, is zeker. Dat de consument dit zal voelen in zijn portemonnee ook. Maar op welke terreinen, in welke mate en in welk tempo dat zal gebeuren, is nog de vraag. Dit kweekt voorzichtigheid, wat we onder meer terugzien in de toenemende spaartegoeden. Bovendien moet niet alleen de Nederlandse overheid bezuinigen. Probleemlanden als Griekenland, Ierland, Portugal en Spanje zijn gedwongen om dit jaar al het tekort op de overheidsbegroting terug te dringen.

---

¹⁷ Economisch Kwartaalbericht. Rabobank, september 2010.

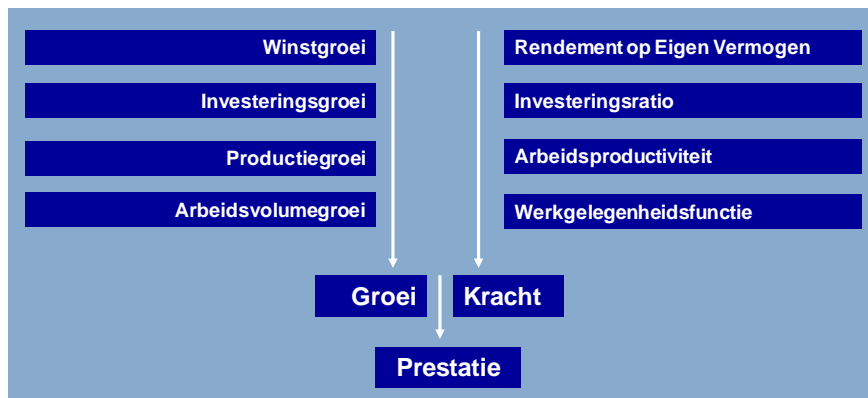

De andere Europese overheden volgen volgend jaar. Voor een open economie als die van ons zijn dat essentiële ontwikkelingen.

Samenvattend zien we een voorzichtig herstellende economie met veel nationale en internationale onzekerheden. Voor 2010 als geheel wordt een groei verwacht van 1¾%. Hoewel die groei lager is dan voor de recessie en we dus nog steeds verwijderd zijn van het 'normale' groeipad, is dat positief te noemen.

3.2 Over de Regionaal-Economische Thermometer

De Regionaal-Economische Thermometer (RET) meet de economische prestaties van Nederlandse regio's en vergelijkt die met het Nederlandse gemiddelde. De prestaties worden gemeten aan de hand van acht deelindicatoren. Deze acht deelindicatoren zijn ondergebracht bij twee hoofdindicatoren: 'economische groei' en 'economische kracht'. Samen vormen zij de score voor de 'economische prestatie'. Onderstaande figuur geeft de opbouw van het model weer.

De economische prestatie van een regio waarderen we met een rapportcijfer. Voor elke variabele zetten we de gemiddelde waarde in Nederland op een zes. Stel dat de gemiddelde winstgroei in Nederland 10 procent bedraagt, dan scoort een regio met een gemiddelde winstgroei van 10 procent een waardering van een zes. Ligt het cijfer boven de zes, dan heeft de regio een hogere winstgroei gekend. Een waardering met een cijfer onder de zes duidt op een minder dan gemiddelde score en wordt daarom als onvoldoende beoordeeld.¹⁸ Het rapportcijfer voor 'economische groei' en 'economische kracht' is het ongewogen gemiddelde van de rapportcijfers voor respectievelijk de vier groei- en de vier krachtindicatoren. Het rapportcijfer voor de economische prestatie is het ongewogen gemiddelde van de cijfers voor groei en kracht.

De rapportcijfers zijn berekend op basis van verschillende bronnen. Dit zijn onder andere de MKB-database en de Monitor Bedrijfsactiviteit van de Rabobank, de financiële jaarrekeningen van het CBS en de werkgelegenheidscijfers uit het zogenoemde

¹⁸ De rapportcijfers variëren van 3 tot 9. De mate waarin de regionale score afwijkt van het gemiddelde van alle regio's (de standaarddeviatie) vertaalt zich in punten die de regio meer of minder krijgt toebedeeld dan dat landelijke gemiddelde: een zes.

LISA-bestand (Landelijk Informatie Systeem Arbeidsorganisaties). De rapportcijfers worden ieder jaar opnieuw berekend met de meest actuele gegevens. Hierdoor kunnen er verschillen ontstaan tussen de cijfers die wij dit jaar over 2009 presenteren en de cijfers die wij komend jaar over hetzelfde jaar presenteren. Deze verschillen hebben te maken met actualiseringen in het bronmateriaal.

3.3 Verdeling bedrijfsleven

Tabel 3.1 geeft de economische verhoudingen weer van het bedrijfsleven in de regio Randmeren. Hieruit blijkt dat Harderwijk en Nijkerk de trekkers van de regionale economie zijn. Van de totale bruto toegevoegde waarde in de regio Randmeren komt 58% voor rekening van Harderwijk en Nijkerk. Tevens komt ruim de helft van de investeringen en het aantal bedrijfsvestigingen uit Harderwijk en Nijkerk.

Tabel 3.1 Verdeling bedrijfsleven regio Randmeren¹⁹

	Bunschoten	Ermelo	Harderwijk	Nijkerk	Putten	Randmeren
Bedrijfsresultaat*	172	74	149	109	86	590
Bruto Toegevoegde Waarde*	680	911	1.582	1.245	470	4.888
Investerings*	197	172	257	218	84	928
Aantal bedrijfsvestigingen	1.420	1.850	2.850	2.980	1.910	11.010
Arbeidsvolume FTE	0,9	1,1	0,9	0,9	0,6	0,9

* x 1.000

Bron: Rabobank/EIM, 2009

3.4 Thermometerstand

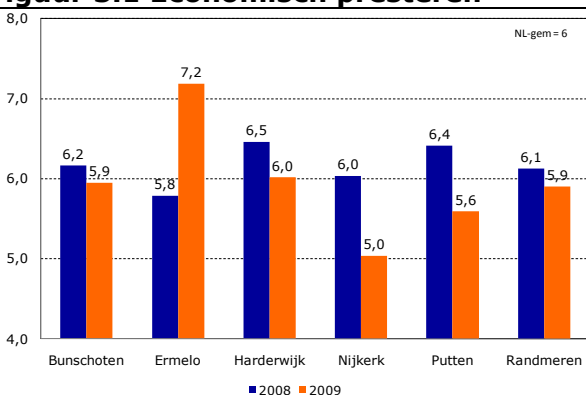
De economische recessie heeft uiteraard een forse invloed gehad op de prestaties van het bedrijfsleven in 2009. Over het algemeen vallen de cijfers voor de acht indicatoren in heel Nederland lager uit dan in 2008, uitzonderingen daargelaten. Dit hoeft echter geen invloed te hebben op de rapportcijfers. Het gemiddelde (Nederland) staat immers voor elke indicator elk jaar op een zes, ongeacht het absolute cijfer. De landelijke economie is in 2009 gekrompen. Deze landelijke krimp vormt dus het uitgangspunt waartegen de regionale ontwikkeling is afgezet. Tegen die achtergrond moet ook de gebruikte terminologie (voldoende, onvoldoende et cetera) worden geïnterpreteerd.

Voor 2009 krijgt regio Randmeren een 5,9 voor haar economische prestatie. Daarmee presteert het gebied net onder het gemiddelde van het totale Nederlandse bedrijfsleven. Figuur 3.1 toont het rapportcijfer voor de vijf gemeenten en de regio, voor 2008 en 2009. De uiteenlopende scores binnen regio Randmeren zijn opvallend. Het bedrijfsleven in Ermelo heeft met een 7,2 een stuk beter gepresteerd dan het Nederlandse bedrijfsleven als geheel. Harderwijk scoort met een 6,0 gemiddeld, terwijl Bunschoten, Nijkerk en Putten een onvoldoende krijgen voor hun economische prestaties. Verder zien we dat alle gemeenten behalve Ermelo een lager rapportcijfer krijgen dan in 2008. Terwijl de meeste gemeenten in de regio Randmeren in 2008 beter presteerden dan het Nederlandse bedrijfsleven blijven ze

¹⁹ De cijfers in de tabel zijn afgeronde cijfers.

nu achter op het landelijk gemiddelde. In de komende paragrafen leggen we de oorzaken hiervan uit.

Figuur 3.1 Economisch presteren

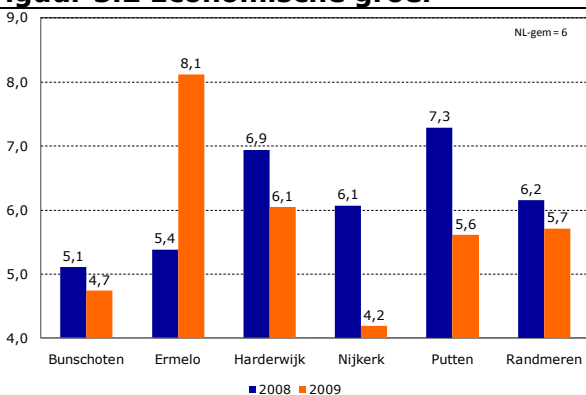

Bron: Rabobank/EIM

Het rapportcijfer voor de economische prestatie is opgebouwd uit een rapportcijfer voor economische groei en economische kracht. Het bedrijfsleven in regio Randmeren krijgt in 2009 een 5,7 voor economische groei. Ermelo scoort met een 8,1 ruim boven het landelijk gemiddelde en heeft de hoogste score binnen de regio Randmeren (figuur 3.2). Bunschoten, Nijkerk en Putten scoren in 2009 onvoldoende op economische groei. Voor de regio als geheel daalde het rapportcijfer zelfs van een 6,2 in 2008 naar een 5,7 in 2009.

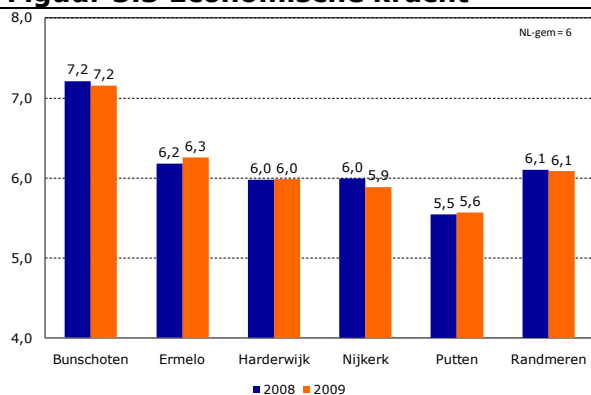
Het bedrijfsleven in de regio Randmeren scoort in 2009 een 6,1 op economische kracht, waarmee het gebied het iets beter doet dan Nederland als geheel. Bunschoten scoort met een 7,2 ruim boven het landelijk gemiddelde en het beste van de vijf gemeenten (figuur 3.3). Nijkerk en Putten zijn de twee gemeenten die ondergemiddeld presteren. Verder valt op dat de scores voor alle vijf de gemeenten niet veel verschillen met die in 2008. Over het algemeen verschillen de scores op economische kracht voor een regio door de jaren heen weinig, doordat de indicatoren behorende bij economische kracht meer structureel van aard zijn dan de groei-indicatoren. De indicatoren voor economische groei kunnen meer als conjunctuurcijfers worden beschouwd.

Figuur 3.2 Economische groei

Bron: Rabobank/EIM

Figuur 3.3 Economische kracht

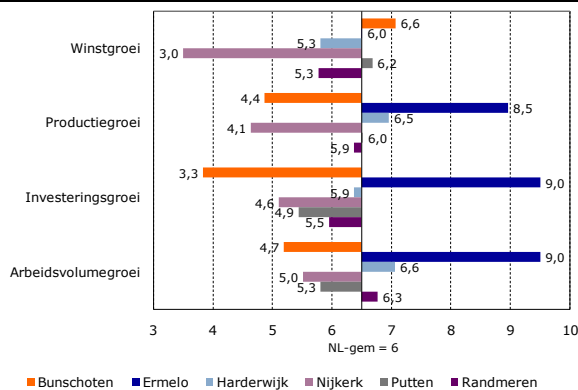

Bron: Rabobank/EIM

3.5 Economische groei

Figuur 3.2 laat zien dat het rapportcijfer voor economische groei in de regio Randmeren in 2009 is gedaald ten opzichte van 2008, met een onvoldoende tot gevolg. Hieronder gaan we in op de vier onderliggende indicatoren die de economische groei bepalen. Dit zijn de winstgroei, de productiegroei, de investeringsgroei en de arbeidsvolumegroei. In figuur 3.4 zijn deze indicatoren voor de vijf gemeenten en regio Randmeren weergegeven.

Figuur 3.4 Indicatoren economische groei

Bron: Rabobank/EIM, 2009

Nijkerk scoort zeer onvoldoende op winstgroei

In Nederland daalde de winst in 2009 met 26,4%. Regio Randmeren zag haar winst met bijna 33% dalen en krijgt hiervoor het rapportcijfer 5,3. Het onvoldoende rapportcijfer voor Nijkerk (3,0) werd veroorzaakt doordat de winst ruim is gehalveerd (-52%). Met name de industriële sector was hiervoor verantwoordelijk. In 2009 heeft de industrie in Nederland grote klappen gehad. De gevolgen van de crisis voor de industrie in Nijkerk zijn echter nog sterker gevoeld. Dit kan te maken hebben met het type industrie dat in Nijkerk is gevestigd. Alleen de zakelijke dienstverlening en de gezondheidszorg laten geen negatieve cijfers zien.

Productiegroei van Ermelo blijft ruim voor op Nederland

In Nederland daalde de productie in 2009 met 4%. Regio Randmeren kende in 2009 een daling van de totale productie (4,2%) en kreeg daarom net geen voldoende. De negatieve productiegroei komt met name vanuit de industriële sector (-12%). In de regio ervoer Nijkerk de grootste daling van de productie met -6,8%. Ermelo kende daarentegen bijna geen daling van de productie (-0,3%).

Laagste investeringsgroei in Bunschoten

In 2009 daalden de investeringen in Nederland met 14,3%. In regio Randmeren daalden ze nog iets sterker, namelijk met 14,7%. Hiervoor krijgt het gebied een 5,5 als rapportcijfer (figuur 3.4). De krimp zat met name in de industrie en logistieke sector. Beide sectoren zagen hun investeringen in 2009 flink afnemen. Zij weken echter niet veel af van de investeringsafname in de sectoren op landelijk niveau. De industrie is (op de financiële sector na) het hardst geraakt door de economische crisis. Maar het is ook de sector die weer als eerste uit het dal klimt. Uit figuur 3.4 blijkt dat Bunschoten in de regio ver

achterblijft voor wat betreft de ontwikkeling van de investeringen (-18%). Dat geldt met name voor de industrie en de logistiek. Ermelo heeft de daling van de investeringen weten te beperken tot 7,4%.

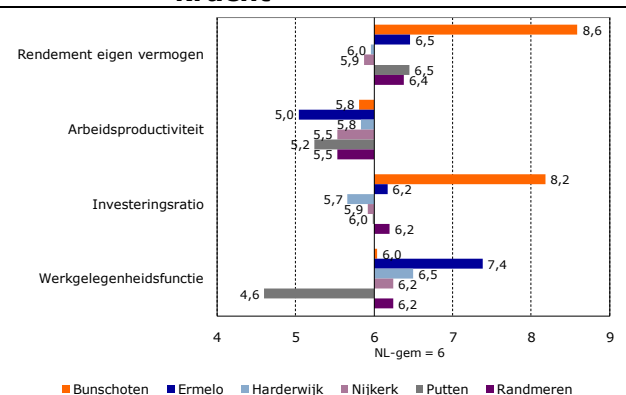
Regio Randmeren scoort voldoende op arbeidsvolumegroei

Met arbeidsvolume wordt de werkgelegenheid gemeten in arbeidsjaren (het aantal fulltime banen) bedoeld. In 2009 kromp het arbeidsvolume in Nederland met 1,6%. Met een krimp van 1,5% scoort regio Randmeren net iets beter dan Nederland als geheel. Ermelo krijgt met groei noch krimp het hoogste rapportcijfer, terwijl Bunschoten, Nijkerk en Putten achterblijven met respectievelijk -2,3%, -2,1% en -1,9%. De zakelijke dienstverlening is de sector met de grootste krimp van het arbeidsvolume in de regio Randmeren. Dit geldt met name voor Harderwijk en Nijkerk. Deze twee gemeenten ervoeren een krimp van het arbeidsvolume (-4,6%) dat vergelijkbaar was met het landelijk gemiddelde in de sector (-4,5%).

3.6 Economische kracht

De regio Randmeren krijgt een 6,1 voor economische kracht, een vergelijkbare score ten opzichte van 2008. De economische krachtindicatoren bieden inzicht in de structuur en de gezondheid van het bedrijfsleven. Deze cijfers fluctueren veel minder door de jaren heen. Hoewel de recessie ook op deze indicatoren van invloed is, zijn de verschillen met voorgaande jaren kleiner. De economische kracht bestaat eveneens uit vier indicatoren. Dat zijn het rendement op het eigen vermogen (REV), de arbeidsproductiviteit, de investeringsratio en de werkgelegenheidsfunctie. In figuur 3.5 zijn de scores voor de vijf gemeenten en regio Randmeren op deze vier indicatoren weergegeven.

Figuur 3.5 Indicatoren economische kracht

Bron: Rabobank/EIM, 2009

Bunschoten kent hoog rendement op eigen vermogen

Het rendement op eigen vermogen (REV) geeft de verhouding weer tussen het bedrijfsresultaat en het eigen vermogen en biedt inzicht in de winstgevendheid van het bedrijfsleven. De regio Randmeren scoort rond het Nederlandse gemiddelde, met als positieve uitschieter de gemeente Bunschoten. Dit komt met name voor rekening van de handelssector.

Regio Randmeren heeft lage arbeidsproductiviteit

De indicator arbeidsproductiviteit geeft de gemiddelde productie per fulltime werknemer weer. Hiervoor wordt de bruto toegevoegde waarde gedeeld door het arbeidsvolume. Het geeft dus aan hoeveel waarde een fulltime medewerker in een jaar toevoegt. Gemiddeld ligt de arbeidsproductiviteit in Nederland op zo'n € 88.000. Voor de regio Randmeren bedraagt dit € 80.000 en daarmee krijgt de regio het rapportcijfer 5,5. Deze lage score is vooral toe te rekenen aan Ermelo en Putten. Bunschoten, Harderwijk en Nijkerk blijven evenwel ook onder het landelijk gemiddelde. De industrie realiseert over het algemeen een hoge arbeidsproductiviteit, zo ook in de regio Randmeren. Wel is deze in 2009 gedaald ten opzichte van 2008. Bovendien ligt de arbeidsproductiviteit van de industrie in de regio Randmeren lager dan in de rest van Nederland.

Tabel 3.2 Verdeling arbeidsproductiviteit regio Randmeren

	Bunschoten	Ermelo	Harderwijk	Nijkerk	Putten
Arbeidsproductiviteit	€ 84.000	€ 74.000	€ 85.000	€ 80.000	€ 76.000

Grote investeringsbereidheid in Bunschoten

De investeringsratio geeft de verhouding weer tussen de investeringen en de toegevoegde waarde. Deze bedraagt in de regio Randmeren 19% tegenover 18% in Nederland als geheel. De regio Randmeren scoort hier een 6,2. Positieve uitschieter binnen de regio is Bunschoten dankzij de logistieke sector en de zakelijke dienstverlening in haar gemeente. In de overige sectoren ligt de investeringsratio beduidend lager.

Zeer hoge werkgelegenheidsfunctie

De werkgelegenheidsfunctie van een regio geeft de verhouding weer tussen het arbeidsvolume en de beroepsbevolking (personen in de leeftijd van 15-65 jaar die zich beschikbaar stellen op de arbeidsmarkt) in een gebied. Dit geeft een indicatie van het belang van de regio als werkverschaffer. Normaliter ligt deze verhouding hoger naarmate de gemeente meer stedelijk is. Door de recessie en de daarmee gepaard gaande werkgelegenheidsdaling is de werkgelegenheidsfunctie van Nederland gedaald, van 90 naar 85 fulltime banen per 100 leden van de beroepsbevolking. Let op, dit betekent niet dat de rest werkloos is, aangezien het om fulltime banen gaat en een deel van de beroepsbevolking parttime werkt.

De regio Randmeren krijgt het rapportcijfer van een 6,2 wat overeenkomt met een werkgelegenheidsfunctie van 0,9 (voor elke kracht in de beroepsbevolking zijn 0,9 fulltime banen beschikbaar). Landelijk ligt dat op 0,8. Putten is de enige gemeente in de regio Randmeren met een werkgelegenheidsfunctie die lager ligt dan het landelijk gemiddelde.

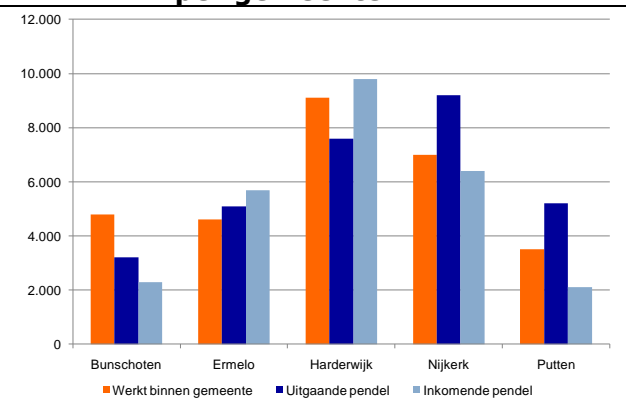
4 Functie en interactie regio Randmeren

Regio's en gemeenten vervullen verschillende functies voor de eigen bevolking, maar ook voor de bevolking van het omliggende gebied. In het algemeen hebben de meer stedelijke gemeenten een belangrijke werk- en winkelfunctie en de meer landelijke gemeenten vooral een woonfunctie. Dit hoofdstuk geeft een toelichting op de functies van de regio Randmeren voor wat betreft wonen en werken en de interactie tussen de vijf gemeenten. Dit gebeurt op basis van kwantitatieve gegevens over verhuizingen, pendel- en koopstromen (zowel consumentenbestedingen als zakelijke betaalstromen).

4.1 Pendel (woon-werkverkeer)

In 2005 bedroeg de beroepsbevolking van de vijf gemeenten samen bijna 59.300 personen. Van hen woonden er 8.000 in Bunschoten, 9.700 in Ermelo, 16.700 in Harderwijk, 16.200 in Nijkerk en 8.700 in Putten. Het totale aantal banen in de regio Randmeren bedraagt 55.300. Hiervan nemen de gemeenten Harderwijk en Nijkerk bijna 60 procent voor hun rekening. Daarnaast kent ook Ermelo in verhouding tot zijn beroepsbevolking relatief veel werkgelegenheid. Ermelo en Harderwijk hebben beide een sterke inkomende pendelstroom uit zowel de naburige gemeenten als de grotere regio.

Figuur 4.1 Aantallen pendelaars²⁰ per gemeente

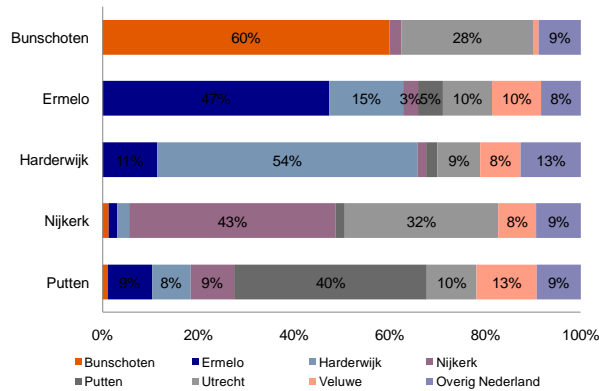

Bron: CBS, bewerking Rabobank, 2005

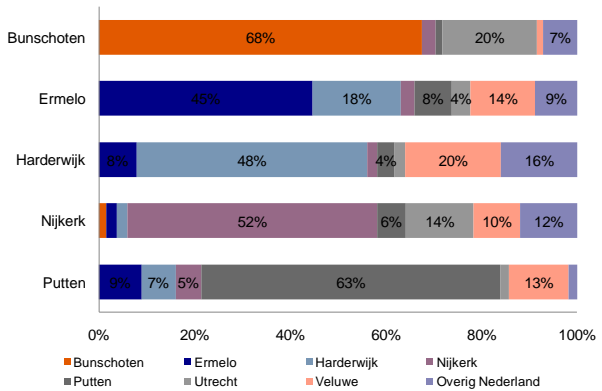
Figuur 4.2 en 4.3 geven weer waar de inwoners van de vijf gemeenten werken en waar de mensen wonen die in de gemeenten werken. De eerste figuur geeft daarmee een beeld van het deel van de beroepsbevolking dat binnen de eigen gemeente werkt. De tweede figuur laat zien wat de aantrekkingskracht van de gemeente is op inwoners van andere gemeenten.

²⁰ Hiertoe worden ook personen gerekend die binnen de eigen gemeente wonen en werken.

Figuur 4.2 Werkgemeente van de eigen werkende beroepsbevolking

Figuur 4.3 Herkomstgemeente van de in de gemeente werkzame personen

Bron: CBS, bewerking Rabobank, 2005

Bron: CBS, bewerking Rabobank, 2005

Uit de pendelgegevens blijkt dat Bunschoten en Harderwijk het grootste deel van hun arbeidsbevolking van werk voorziet in de eigen gemeente. Voor Bunschoten geldt dit zelfs voor 60% van zijn werkende beroepsbevolking. Meer dan de helft van de werknemers uit Ermelo, Nijkerk en Putten is werkzaam buiten de eigen woongemeente.

Uit figuur 4.2 blijkt dat circa 30% van de werkende beroepsbevolking uit Bunschoten en Nijkerk in de regio Utrecht werkt. Binnen de regio Utrecht pendelen personen uit Bunschoten en Nijkerk vooral naar Amersfoort. Circa 15% van de werkende beroepsbevolking uit Bunschoten verricht arbeid in Amersfoort. Vanuit Nijkerk is dit circa 19%. Gezien de geografische ligging van Bunschoten en Nijkerk ten opzichte van Amersfoort zijn deze cijfers ook niet verrassend. De werknemers uit de Randmeren die voorbij de regionale grenzen van Utrecht en de Veluwe pendelen, gaan vooral naar Amsterdam.

Figuur 4.3 toont de verdeling van de herkomstgemeente van de in de gemeente werkzame personen. Van het totale aantal werkzame personen in Bunschoten komt 20% uit de regio Utrecht, hoofdzakelijk uit Amersfoort. Naast Bunschoten ontvangt ook Nijkerk dagelijks veel pendelaars uit Amersfoort. Ermelo ontvangt dagelijks veel pendelaars vanuit Harderwijk. Bijna 18% van het totale aantal werkenden komt uit deze gemeente. Harderwijk heeft op zijn beurt weer een aantrekkingskracht op de arbeidsbevolking van de Veluwe. De meeste van hen komen uit Nunspeet. Harderwijk is tevens de gemeente die de meeste pendelaars ontvangt vanuit de overige gemeenten van Nederland. Deze komen met name uit Zeewolde en Dronten.

**Tabel 4.1 Gemiddelde pendelafstand
(binnen en tussen gemeenten in km)**

	<i>Bunschoten</i>	<i>Ermelo</i>	<i>Harderwijk</i>	<i>Nijkerk</i>	<i>Putten</i>
Bunschoten	3,1	21,8	23,1	9,2	15,4
Ermelo	21,8	5,2	5,8	15,1	7,6
Harderwijk	23,1	5,8	3,5	18,4	11,8
Nijkerk	9,2	15,1	18,4	4,7	7,6
Putten	15,4	7,6	11,8	7,6	5,2

De gemiddelde pendelafstand in Nederland neemt jaarlijks toe. Mensen vinden hun woonomgeving steeds belangrijker en nemen daardoor een toegenomen afstand tussen wonen en werken op de koop toe. Uit bovenstaande tabel blijkt echter dat het merendeel van de beroepsbevolking uit de regio Randmeren niet verder dan 20 kilometer van huis naar werk hoeft te reizen. De regio Randmeren kan dus het merendeel van haar beroepsbevolking van werk voorzien.

4.2 Migratie

De vijf gemeenten hebben in totaal ruim 153.000 inwoners. Van hen woont veruit de meerderheid in de gemeenten Harderwijk (44.010) en Nijkerk (39.538). In de gemeente Ermelo wonen 26.264 mensen, in Putten 23.592 en in Bunschoten 20.000.²¹

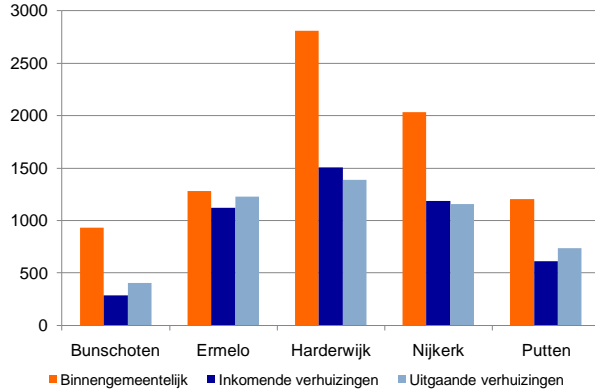
Klein vertrekoverschot in de Randmeren

Ter indicatie zijn in figuur 4.4 de drie typen verhuizingen die zich in een gebied voordoen weergegeven. Hierbij maken we onderscheid tussen binnengemeentelijke verhuizingen (mensen die binnen de gemeentegrenzen zijn verhuisd), inkomende verhuizingen (mensen die vanuit een andere gemeente naar de betreffende gemeente zijn verhuisd) en uitgaande verhuizingen (mensen die vanuit de betreffende gemeente naar een andere gemeente zijn verhuisd). Het aantal binnengemeentelijke verhuizingen is in alle gemeenten hoger dan de inkomende en uitgaande verhuizingen. Dit is conform het landelijk beeld. Verder hebben de gemeenten Bunschoten, Ermelo en Putten een klein vertrekoverschot: het aantal uitgaande verhuizingen ligt hoger dan het aantal inkomende.

---

²¹ Bron: CBS, 1 januari 2010.

Figuur 4.4 Verhuizingen per gemeente (jaarlijks gemiddelde)

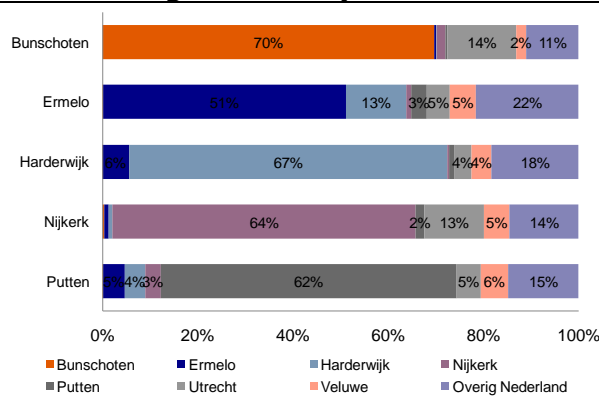
Bron: CBS, bewerking Rabobank, 2002-2007

Merendeel verhuizingen over korte afstand

Figuur 4.5 en 4.6 geven weer waar inwoners van de vijf gemeenten naartoe zijn verhuisd en waar mensen die naar de gemeenten zijn verhuisd vandaan komen. De eerste figuur geeft daarmee een beeld van de mate waarin de gemeenten hun eigen bevolking weten vast te houden. De tweede figuur laat zien wat de aantrekkingskracht van de gemeenten is op inwoners uit andere gemeenten.

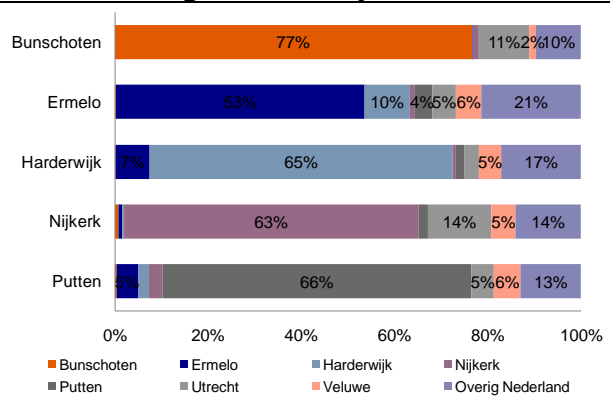
Uit figuur 4.5 is op te maken dat 70% van de inwoners van Bunschoten die verhuizen, binnen Bunschoten een andere woning betreft. Ook in Harderwijk, Nijkerk en Putten blijven de meeste mensen in de eigen gemeente wonen. In Ermelo verhuist echter ongeveer de helft naar andere gemeenten. Voor Bunschoten en Nijkerk is de regio Utrecht voor ruim 13% van de verhuizende personen een aantrekkelijke woonomgeving. Verder blijkt dat ruim een vijfde van de mensen uit Ermelo naar gemeenten in de rest van Nederland verhuist. Circa 70% van de verhuizingen door inwoners van de regio Randmeren blijft binnen het gebied.

Figuur 4.5 Bestemmingsgemeente van personen uit de gemeente die verhuizen (jaarlijks gemiddelde)

Bron: CBS, bewerking Rabobank

Figuur 4.6 Herkomstgemeente van personen die naar gemeente zijn verhuisd (jaarlijks gemiddelde)

Bron: CBS, bewerking Rabobank

Vanuit de regio Randmeren gaan de meeste verhuizingen naar Amersfoort. Dit komt met name voor rekening van Bunschoten en Nijkerk. De stad Utrecht komt op de tweede plaats. De overige gemeenten op de Veluwe zijn duidelijk minder populair als woonplaats dan de gemeenten in overig Nederland. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en het lokale aanbod aan werkgelegenheid niet op elkaar aansluiten. Op de Veluwe zijn Apeldoorn, Barneveld en Nunspeet de voornaamste verhuisbestemmingen. Vooral Harderwijkers vertrekken naar de gemeente Nunspeet. Deze gemeente ligt geografisch gezien ook dichtbij de gemeente Harderwijk.

De verhuisstromen vanuit de Randmeren naar de overige gemeenten in Nederland vinden voor het merendeel plaats naar gemeenten die relatief dichtbij liggen. Inwoners van de Randmeren die buiten de regio Utrecht en de Veluwe verhuizen, trekken vooral naar Amsterdam, Dronten, Lelystad en Zeewolde. Ook Almere en Zwolle zijn, in mindere mate, trekpleisters. Hieruit blijkt dat ook Flevoland als een aantrekkelijke woonregio wordt beschouwd door inwoners uit de Randmeren. Tevens is er een uitstroom naar grote universiteitssteden als Amsterdam en Utrecht. Daarnaast bieden ook Almere en Zwolle hoger beroepsonderwijs aan, wat tevens attractief is voor studenten in spe vanuit de regio Randmeren.

De verhuisstromen *naar* de Randmeren zijn vooral afkomstig uit de omliggende gemeenten. Veruit de meeste verhuisbewegingen naar de regio zijn afkomstig uit Amersfoort. Personen die uit Amersfoort naar de regio Randmeren verhuizen, trekken vooral naar Nijkerk. Vanaf de Veluwe komen de meeste migranten uit Barneveld en Nunspeet. Inwoners uit Barneveld die verhuizen naar de regio Randmeren gaan vooral naar Nijkerk. Terwijl die van Nunspeet met name naar Harderwijk vertrekken. Ook ontvangt Harderwijk relatief veel migranten uit Zeewolde.

De bevolking blijft dus veelal binnen de regio Randmeren wonen. De verhuisbewegingen binnen de regio zijn het grootst.

4.3 Koopstromen

Met behulp van de Rabobank KoopstromenMonitor²² is het mogelijk om te bepalen wat het verzorgingsgebied is van een gemeente met betrekking tot consumentenbestedingen (de zogenaamde 'koopstromen'). Deze koopstromen worden doorgaans ingedeeld in twee categorieën: dagelijks (bijvoorbeeld supermarkten) en niet-dagelijks²³. Over het algemeen blijkt dat consumenten voor de aankoop van dagelijkse goederen sterker zijn georiënteerd op het lokale aanbod dan voor niet-dagelijkse goederen. In deze paragraaf staat de regionale winkelfunctie van het gebied centraal.

In figuur 4.7 is de koopkrachtbinding, -afvloeiing en -toevloeiing weergegeven. Met koopkrachtbinding en -afvloeiing wordt aangegeven welk deel van de totale bestedingen door de inwoners van de betreffende gemeente in de eigen gemeenten terecht

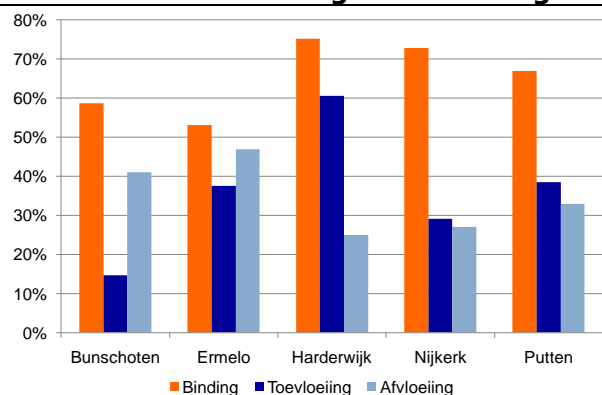
---

²² De KoopstromenMonitor meet Nederlandse koopstromen op basis van elektronische transacties.

²³ Hiertoe behoren alle bestedingen aan goederen voor 'in en om huis', 'mode en luxe' en 'vrije tijd'.

komt respectievelijk naar een andere gemeente afvloeit. De koopkrachttoevloeiing geeft aan welk deel van de totale bestedingen die in de betreffende gemeente worden gedaan, van buiten de eigen gemeente komt.

Figuur 4.7 Koopkrachtbinding, toevloeiing en afvloeiing

Bron: Rabobank, 2009

Over het algemeen is de binding van de detailhandel in gemeenten met 20.000-50.000 inwoners 48%. In de Randmeren ligt dit percentage beduidend hoger. Harderwijk is de enige gemeente in de regio Randmeren die tot het matig stedelijk gebied wordt gerekend. In dergelijke gebieden is de koopkrachtbinding 63%. Harderwijk ligt hier met 75% ruim boven. In figuur 4.7 valt de grootte van de afvloeiing uit de gemeenten Bunschoten en Ermelo het meest op. Hieruit valt te concluderen dat inwoners van Bunschoten en Ermelo het grootste deel van hun niet-dagelijkse uitgaven buiten de eigen gemeente doen. Zowel in absolute als in relatieve zin is de toevloeiing het grootst in Harderwijk. Deze bedraagt 61% van de uitgaven die de Harderwijkers zelf doen in de gemeente. In vergelijkbare gemeenten is de toevloeiing 'slechts' 38%.

De toevloeiing in Ermelo komt voor een belangrijk deel uit de nieuwe wijk Drielanden, behorend tot de gemeente Harderwijk. Daar vandaan is het centrum van Ermelo beter te bereiken dan het Harderwijker centrum. De instellingen voor geestelijke gezondheidszorg en de kazernes zorgen voor extra koopkracht. De vele toeristen in de gemeente zorgen ook voor toevloeiing van koopkracht. Afvloeiende koopkracht verdwijnt vaak naar grotere plaatsen in de omgeving, zoals Zwolle, Amersfoort, Apeldoorn en Harderwijk, waarvan de laatste de grootste concurrent van Ermelo vormt.²⁴

De regiofunctie van Harderwijk als detailhandelsstad wordt onder andere zichtbaar in de vloerproductiviteit. Deze bedraagt in Harderwijk € 4.500 per m². In vergelijkbare gemeenten bedraagt deze gemiddeld € 2.700. De historische binnenstad is het hoofdwinkelgebied. Daarnaast zijn er drie wijkwinkelcentra, enkele buurtvoorzieningen en perifere detailhandel. Harderwijk ondervindt concurrentie van grote plaatsen in de omgeving, zoals Amersfoort, Zwolle en Apeldoorn. De concurrentie met Ermelo wordt onder

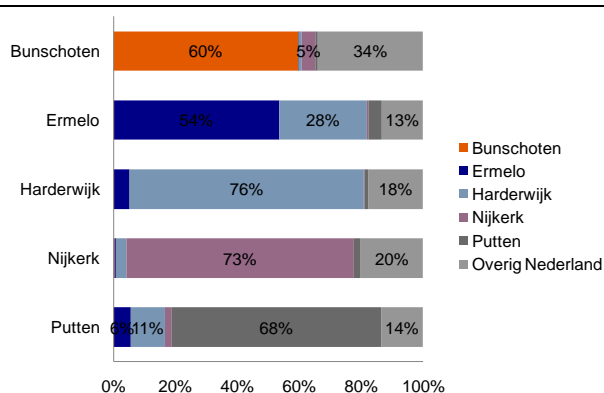
²⁴ Kamer van Koophandel Oost-Nederland (2009). Hoe fit is Ermelo?

andere zichtbaar door het feit dat inwoners van de wijk Drielanden vaak in het centrum van Ermelo gaan winkelen in plaats van in de binnenstad van Harderwijk.²⁵

Verkoopvloeroppervlakte en aantal verkooppunten

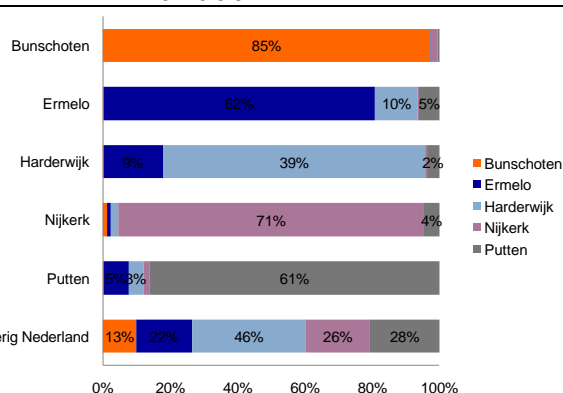
Nijkerk heeft het hoogste aantal vierkante meters aan verkoopvloer (circa 81.000 m²), op de voet gevolgd door Harderwijk met circa 78.000 m². Harderwijk heeft wel meer verkooppunten (550) dan Nijkerk (476). Opvallend is het grote aantal verkooppunten in de categorie 'in en om huis' in Nijkerk. Een verklaring hiervoor is de aanwezigheid van De Havenaer. Dit is een oude chocoladefabriek die is getransformeerd tot een winkelgebied voor meubels en accessoires. Putten heeft gemiddeld het hoogste aantal verkooppunten in de regio Randmeren met 14,5 verkooppunt per 1.000 inwoners.

Figuur 4.8 Waar geven consumenten uit het gebied hun geld uit?

Bron: Rabobank, 2009

Figuur 4.9 Waar komen consumentenbestedingen in het gebied vandaan?

Bron: Rabobank, 2009

In figuur 4.8 staan de bestedingen van de inwoners van de vijf gemeenten uitgesplitst naar de belangrijkste bestemmingsgebieden. Hieruit blijkt dat het merendeel van de inwoners inkopen doen in hun eigen gemeente. De koopkrachtbinding in de Randmeren is groot en bedraagt maar liefst 87%. Circa 13% van de uitgaven vloeit af naar gemeenten die buiten de regio vallen. De onderlinge afstand tussen de vijf gemeenten is van grote invloed op waar consumenten hun inkopen doen. Zo blijkt de binding van Bunschoten en Nijkerk met Amersfoort groot. Respectievelijk 15% en 8% van de uitgaven vloeit af naar Amersfoort. Voor veel Harderwijkers is Nunspeet ook een aantrekkelijk winkelgebied. Maar liefst 7% van de inkopen wordt daar gedaan.

Figuur 4.9 geeft de herkomst weer van consumentenbestedingen in de Randmeren. Circa 29% van de toevloeiing in de Randmeren komt uit de overige gemeenten in Nederland. Tevens blijkt dat de winkels in Bunschoten voor hun inkomsten het meest afhankelijk zijn van consumenten uit hun eigen gemeente. Verder valt op dat de inwoners van Ermelo en Harderwijk regelmatig in elkaars stad gaan winkelen. In de regio Randmeren ontvangt Harderwijk de meeste consumenten vanuit de overige delen van Nederland. Dit betreft vooral het winkelend publiek vanuit Lelystad en Amersfoort.

²⁵ Kamer van Koophandel Oost-Nederland (2009). Hoe fit is Harderwijk?

De consumenten uit Amersfoort besteden van alle gemeenten in de Randmeren echter het meeste in hun buurgemeente Nijkerk.

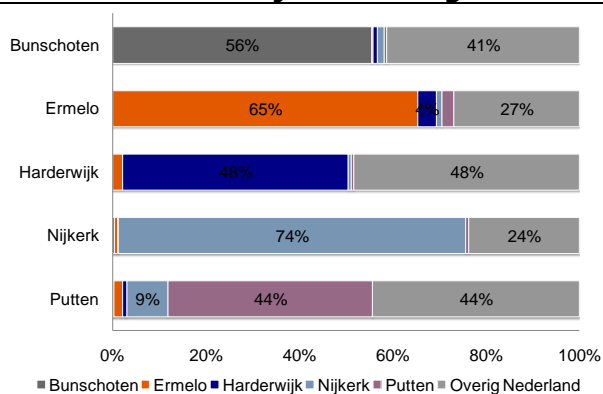
Consumenten gaan dus vooral in de eigen of de regiogemeenten winkelen. Voor grootschalige winkels zijn vooral Zwolle, Amersfoort en Apeldoorn de plaatsen die worden bezocht.²⁶ Voor wat betreft hun koopgedrag oriënteren consumenten zich in toenemende mate (boven-)regionaal. Nieuwe ontwikkelingen in de detailhandel op lokale schaal veroorzaken dan ook steeds meer effecten op regionale schaal. Er komen steeds meer grootschalige winkelformules die een regionale markt bedienen.²⁷

4.4 Zakelijke betaalstromen

De zakelijke betaalstromen geven inzicht in de mate waarin bedrijven in de Randmeren op elkaar zijn georiënteerd. Gegevens over financiële transacties tussen bedrijven in de Randmeren vormen de belangrijkste bron voor deze analyse. Dankzij haar aanzienlijke marktaandeel beschikt de Rabobank over voldoende data om op basis hiervan een beeld te geven van de onderlinge relaties tussen bedrijven in het gebied, zowel in ruimtelijke (regio) als in sectorale zin. Met deze analyse laten we zien welk deel van de totale inkoop van bedrijven bij het eigen regionale bedrijfsleven plaatsvindt.

Uit de analyse van de zakelijke betaalstromen blijkt dat het grootste deel van de inkoop binnen de eigen gemeente plaatsvindt. Dit geldt het meest voor Nijkerk en het minst voor Putten. Figuur 4.10 laat tevens zien dat er relatief weinig zakelijke betaalstromen zijn tussen de vijf gemeenten. De inkooprelaties bestaan (naast die in de eigen gemeente) vooral met bedrijven die buiten de Randmeren zijn gevestigd. Dit kan betekenen dat ondernemers uit de Randmeren (vaak) niet op de hoogte zijn van welke bedrijven er in de eigen regio zijn gevestigd. Aangezien leveranties over een langere afstand plaatsvinden.

Figuur 4.10 Aandeel inkooprelaties van bedrijven in het gebied

Bron: Rabobank, 2009

²⁶ RNV (2009). Zakkompas Care Valley Veluwe. Zorg voor mens, omgeving en economie. Toekomstvisie regio Noord-Veluwe 2030.

²⁷ Ecorys (2006). Gooi- en Eemland. Retailstructuurvisie.

Sectoranalyse

Analyseren we de zakelijke betaalstromen op sectoraal niveau, dan zien we verschillende ruimtelijke patronen. Deze patronen zijn echter grotendeels verklaarbaar als we de sectorstructuur van de regio in acht nemen. Ook de geografische nabijheid van andere gemeenten speelt een belangrijke rol. Zo zien we dat in Bunschoten de bouwsector relatief veel geldtransacties heeft naar Nijkerk. Daarnaast doet de handelssector veel zaken met bedrijven in Amersfoort.

In Ermelo is het transactiebedrag in de sector 'verhuur en handel van onroerend goed' dat naar Harderwijk afvloeit hoger dan in de eigen gemeente. De handelssector in Ermelo heeft daarnaast de meeste transacties met bedrijven in Apeldoorn, Barneveld en Nunspeet. De bouw en de overige dienstverlening zijn in Harderwijk verantwoordelijk voor het hoogste bedrag aan transacties binnen de gemeente. In de bouwsector wordt behalve binnen Harderwijk zelf relatief veel geld naar het bedrijfsleven in Ermelo en Apeldoorn overgemaakt. De handelssector onderhoudt nauwe financiële banden met Nunspeet en Barneveld. Daarnaast kent de zorgsector een grote mate van onderlinge transacties tussen Harderwijk en Ermelo. Hieruit blijkt nogmaals de sterke (economische) verbondenheid tussen Ermelo en Harderwijk.

De handelssector in Nijkerk heeft naast de eigen gemeente veel transactieverkeer met Ermelo, Barneveld, Amersfoort en Ede. Ook gaat er veel geld om in de industriële sector tussen Nijkerk en Barneveld. Dit is niet verassend als we naar de sectorstructuur kijken van Nijkerk, die met name wordt gedomineerd door de voedingsmiddelenindustrie.

Ook in Barneveld en Ede is 'food' een belangrijke economische pijler.

Vanuit Putten stroomt er relatief veel geld uit de handelssector naar Nijkerk, Barneveld en Ede. Uit bovenstaande blijkt de sterke gerichtheid van bedrijven uit de regio Randmeren op andere bedrijven in de Gelderse Vallei.

5 Regionaal perspectief

In hoofdstuk 2 en 3 is een economische schets gegeven van de regio Randmeren. Daarnaast is in hoofdstuk 4 de interactie tussen de vijf gemeenten in beeld gebracht. Vanuit deze basis schetsen we in dit hoofdstuk de verwachte ontwikkelingen op het gebied van bevolking, huishoudens, woningbouw en bedrijventerreinen.

5.1 Regionale ontwikkelingen

Bevolking

Binnen Nederland bestaan gemeentelijke verschillen in vruchtbaarheidsniveau: vrouwen krijgen in de ene gemeente gemiddeld meer kinderen dan in de andere gemeente. Deze verschillen hangen onder meer samen met sociaal-culturele verschillen en gemeentelijke verschillen in opleidingsniveau. Voor een deel worden deze verschillen in stand gehouden door 'selectieve migratie'. Zo zijn de grotere steden altijd al aantrekkelijk geweest voor jongeren die zich daar relatief veel vestigen. Maar degenen die kinderen willen krijgen, vertrekken vaak weer naar minder stedelijke gemeenten in de omgeving. In de Primos-prognose wordt verondersteld dat gemeentelijke verschillen blijven bestaan in gemiddeld kindertal. Bij de geboorteberekening wordt rekening gehouden met de huishoudenssituatie van personen. De bevolkingsgroei wordt bepaald door: natuurlijke aanwas (geboorte – sterfte), binnenlands migratiesaldo (vestiging - vertrek) en buitenlands migratiesaldo (immigratie - emigratie).²⁸

Wanneer we de bevolkingsprognoses in acht nemen (zie figuur 5.1) dan blijkt dat de gemeenten binnen de regio Randmeren verschillende groeiprognoses hebben. Bekijken we de groeiprognoses tussen 2010-2040 dan blijkt dat Ermelo op het verwachte landelijke gemiddelde zit van een bevolkingsgroei van 6%. De overige gemeenten zitten daar allemaal boven, met uitschieter Harderwijk die voorsnog een groei van 24% kan verwachten. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat Harderwijk meer stedelijk is dan de overige vier gemeenten. De indeling van gemeenten naar stedelijkheid²⁹ is gebaseerd op de omgevingsadressendichtheid van de gemeente. De gemeenten Bunschoten, Ermelo, Nijkerk en Putten zijn ingedeeld als 'weinig stedelijk'. Harderwijk valt onder 'matig stedelijk'. De gemiddelde groeiprognose voor de matig stedelijke gemeenten bedraagt 7%. Van Harderwijk wordt verwacht dat het harder zal groeien in vergelijking met andere matig stedelijke gemeenten. De gemiddelde groeiprognose voor de 'weinig stedelijke gemeenten' valt een stuk minder gunstig uit. Er is zelfs sprake van een lichte krimp.

²⁸ Bron: ABF Research (2008). Primos Prognose 2009. De toekomstige ontwikkeling van bevolking, huishoudens en woningbehoefte.

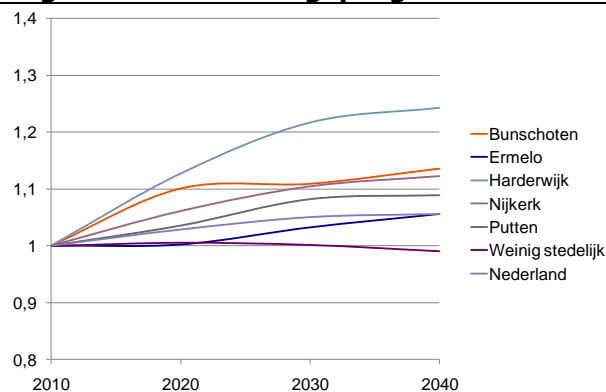
²⁹ De vijf stedelijkheidsklassen zijn gebaseerd op klassegrenzen van 2.500, 1.500, 1.000 en 500 adressen per km². De volgende klassen worden onderscheiden:

- Zeer sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 2.500 of meer);
- Sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1.500 tot 2.500);
- Matig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1.000 tot 1.500);
- Weinig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 500 tot 1.000);
- Niet stedelijk (omgevingsadressendichtheid van minder dan 500).

Bron: CBS.

Figuur 5.1 Bevolkingsprognose

Bron: Primos/ABF, bewerking Rabobank

Huishoudens

Bij huishoudens kunnen we verschillende aspecten meenemen in de verwachte groeiprognoses: het aantal huishoudens, de omvang, de samenstelling naar type en leeftijd. Voor de periode 2010-2040 wordt een landelijke groei verwacht van het aantal huishoudens met 13%. Ermelo zit hier onder met een verwachte groei van 8%. De overige gemeenten zitten hier ruim boven, met wederom Harderwijk als uitschieter (32%). De groei van het aantal huishoudens gaat gepaard met het feit dat de huishoudensomvang in diezelfde periode zal afnemen. In de weinig stedelijke gemeenten is de omvang iets groter dan in de zeer sterk stedelijke gemeenten. Voor gemiddeld Nederland komt de verwachte huishoudensomvang in 2040 uit op 2,1 personen. Nu bedraagt dit 2,3 personen. Alle gemeenten in de Randmeren hebben in vergelijking met Nederland een grotere huishoudensomvang. Bunschoten springt er uit met gemiddeld 2,8 personen per huishouden.

Binnen Nederland zijn er duidelijke regionale verschillen waarneembaar in de huishoudensvorming. Deze verschillen blijken samen te gaan met verschillen in stedelijkheid en locatie en met de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs. De verschillen uit zich door regionale verschillen in de huishoudenssamenstelling. Zo komen er in stedelijke gemeenten relatief meer alleenstaanden en eenoudergezinnen voor dan in minder stedelijke gemeenten. In de minder stedelijke gemeenten zijn er juist relatief veel samenwonenden, vooral gezinnen met kinderen. Er is sprake van een verschillende mate van individualisering van de gemeentelijke samenleving. In stedelijke gemeenten gaat men relatief vaker scheiden en gaan jongeren eerder uit huis en vaker een tijd alleen wonen.³⁰

Als we de verwachte huishoudenssamenstelling (voor 2040) van de gemeenten in de regio Randmeren onderling vergelijken, dan zien we dat Bunschoten, Nijkerk en Putten het grootste aantal gezinnen hebben. Terwijl Ermelo en Harderwijk het grootste aantal alleenstaanden tellen.

³⁰ ABF Research (2008). Primos Prognose 2009. De toekomstige ontwikkeling van bevolking, huishoudens en woningbehoefte.

Woningbouwplannen in de regio

De regionale uitbreidingsbehoefte betreft het aantal woningen dat nodig is om de regionale groei van de woningbehoefte op te vangen. Dat is dus nog afgezien van het aantal woningen dat nodig is om het huidige woningtekort in te lopen. Hieronder geven we de woningbouwplannen in de regio Randmeren beknopt weer. Uitgebreide tabellen met cijfers over het geprognoseerde woningtekort per gemeente is te vinden in de bijlage.

Bunschoten is bezig met de planvorming voor de woonwijk Rengerswetering aan de oostzijde van de gemeente. In Rengerswetering (oppervlakte 62 ha) zijn circa 1.500 woningen gepland. Eerst zal Bunschoten woningbouw ontwikkelen en daarna pas Amersfoort in Vathorst West, om zo de afzetmogelijkheden voor woningen in Bunschoten niet in gevaar te brengen.³¹

Door de opvangfunctie van Amersfoort wordt er voor de rest van Bunschoten een meer terughoudend beleid nagestreefd. Voor de gehele gemeente gaat men uit van een woningbouwprogramma van circa 2.000 woningen. In de streekplanperiode zal worden gestart met de transformatie van het bedrijventerrein Zuidwenk tot een woongebied (met naar verwachting ongeveer 500 woningen). Het is echter niet de verwachting dat in de streekplanperiode (voor 2015) al woningen op deze locatie komen.

Aan de oostzijde kan een nieuwe stedelijke uitbreiding voor woningbouw worden toegestaan, waarbij de Rengerswetering de uiterste grens vormt. De totale capaciteit van deze oostelijke uitbreidingslocatie bedraagt 1.600 woningen. Een eventuele restcapaciteit in 2015, samen met de dan vrijkomende mogelijkheden Zuidwenk (500 woningen) geven volgens de provincie Utrecht voldoende perspectief voor woningbouw na 2015.³²

De gemeente *Nijkerk* heeft woningbouwplannen in Nijkerkerveen in de wijk Groot Corlaer. Het voornemen is om hier 7.500 woningen te bouwen.³³

Er is voor de periode tot 2015 nog een aantal bouwlocaties beschikbaar (zowel binnen de stad en de kernen als in de vorm van uitbreidingen). Samen hebben deze locaties een capaciteit van ongeveer 1.700 woningen. De woningvoorraad in 2015 bedraagt daarmee 15.700 woningen. Tussen 2015 en 2030 zijn 1.300 woningen nodig om de eigen groei van de bevolking te kunnen opvangen. Met de afnemende huishoudensomvang in het achterhoofd betekent dit een extra vraag van 2.000 woningen in Nijkerk. Om de eigen groei en de gezinsverdunding op te kunnen vangen, zullen 3.300 woningen extra nodig zijn boven op de 1.700 woningen die tot 2015 al zijn voorzien.³⁴

Ermelo kent veel uitstroom van inwoners tussen de 20-35 jaar. Zij vertrekken met name naar Amersfoort en Harderwijk. Ermelo heeft een tekort aan starterswoningen en wilt deze de komende jaren gaan uitbreiden. De gemeente mag maximaal 170 woningen bouwen

---

³¹ Concept Startnotitie Plan van Aanpak. Ontwikkeling Vathorst Noord en West dec 2007.

³² Provincie Utrecht (2004). Streekplan 2005-2015.

³³ Concept Startnotitie Plan van Aanpak. Ontwikkeling Vathorst Noord en West dec 2007.

³⁴ Gemeente Nijkerk (2006). Integrale Ontwikkelingsvisie Nijkerk 2015-2030. Gemeenschap en landschap.

voor de komende jaren. Naast de uitbreiding van starterswoningen, staan meer ouderenwoningen op het programma. De gemeente is begonnen met twee projecten, waaronder 't Trefpunt dat bij Harderwijk wordt gebouwd. Dit project bestaat uit verschillende typen woningen. Het duurder segment (de villa's) wordt ook beschikbaar gesteld voor mensen buiten de gemeente.

Ook de gemeente *Putten* heeft te kampen met een grote woningbehoefte. In de afgelopen jaren is er weinig gebouwd (onder andere door stedenbouwkundige obstakels) en daardoor is de woningbehoefte niet afgenomen. Alle hoop is nu gevestigd op de nieuwe uitbreidingswijk Bijsteren. Het woningbouwprogramma omvat inmiddels 729 woningen.³⁵

In *Harderwijk* tracht men het woningaanbod af te stemmen op de regionale woningbehoefte, veranderingen in samenstelling van huishoudens op langere termijn (dus meer bouwen voor ouderen en meer variatie in woningaanbod) en meer aandacht voor starterswoningen. Met de demografische ontwikkelingen in het achterhoofd is uitgerekend dat de woningvoorraad in Harderwijk met zo'n 5.000 woningen moet worden uitgebreid. Het volgende bouwtempo is gewenst:

- 2005 - 2009: 2.250 woningen (450 per jaar);
- 2010 - 2015: 1.500 woningen (300 per jaar);
- 2015 - 2019: 1.250 woningen (250 per jaar).³⁶

Bedrijventerreinen in de regio

Bedrijventerreinen staan vaak hoog op de politieke agenda. Veel bedrijventerreinen worden geherstructureerd en hebben te kampen met leegstand. Maar zij herbergen ook bedrijven die voor veel werkgelegenheid zorgen. De provincie Gelderland wil dat gemeenten in regionaal verband afspraken maken over de planning van bedrijventerreinen. Bestaande bedrijventerreinen moeten beter worden gebruikt. Pas daarna komt het ontwikkelen van nieuwe terreinen aan de orde. De vraag naar nieuwe bedrijventerreinen zal door een krimpende beroepsbevolking vanaf 2020 afnemen. De provincie schat zelfs dat na 2025 de behoefte aan bedrijventerreinen krimpt.³⁷

De provincie Utrecht accommodeert geen groei van bedrijventerreinen in haar gebied. Dit betekent dat *Bunschoten* zijn bedrijventerreinen alleen voor de eigen behoefte mag uitbreiden. Nu betreft de uitbreiding één hectare per jaar. Het bestaande bedrijventerrein Zuidwenk zal worden getransformeerd tot een woonbestemming en komt als bedrijvenlocatie na transformatie te vervallen. Bunschoten wil het bedrijventerrein Zuidwenk verplaatsen om de kernen van Bunschoten en Spakenburg van vrachtverkeer te ontlasten. Verder worden de bedrijventerreinen gerevitaliseerd. Bunschoten heeft geen opvangfunctie voor de bedrijven vanuit Amersfoort. De bedrijven die uit Bunschoten vertrekken, gaan onder andere naar Zeewolde of Nijkerk. Zeewolde is in trek vanwege de ruimte, de lage kosten en de goede verbindingen met het achterland.

---

³⁵ Vereniging van Nederlandse Gemeenten: www.vng.nl

³⁶ Provincie Gelderland: www.gelderland.nl

³⁷ Provincie Gelderland. www.gelderland.nl

Nijkerk beschikt tot 2015 over een capaciteit van 15 tot 20 hectare bedrijventerrein (De Flier en de driehoek bij de aansluiting op de A28). Uit onderzoek van de Kamer van Koophandel blijkt dat *Nijkerk* daarnaast nog behoefte heeft aan 25 hectare bedrijventerrein tot 2020. Door het bestaande bedrijventerrein Arkervaart te herstructureren en te intensiveren, door een ander uitgiftebeleid en door op nieuwe bedrijventerreinen in te zetten op meervoudig ruimtegebruik zou de uiteindelijke ruimtevraag mee kunnen vallen.³⁸

De vervangingsbehoefte voor *Putten* bedraagt tot 2020 circa zes hectare. *Ermelo* heeft nog voldoende terrein voor bedrijfsvestiging.³⁹ Ook in deze gemeenten worden de bedrijventerreinen gerevitaliseerd.

De prognose voor *Harderwijk* bedraagt vanwege zijn regiofunctie 106 ha uitgeefbaar bedrijventerrein. Met de laatste fase van het huidige Lorentz, de uitbreidingslocaties Drielandenoost (netto 10 ha), Lorentz-oost (netto 44 ha) en Lorentz-haven (netto 17 ha) kan Harderwijk deels voorzien in de regionale behoefte. Op de langere termijn kan Harderwijk geen ruimte meer bieden aan bedrijventerreinen. Dit vanwege de landschappelijke waarden in en rond de gemeente.

Geraamd is dat genoemde bedrijventerreinen rond 2015 geheel zullen zijn uitgegeven. Er zijn dan in de regio Noordwest-Veluwe niet veel mogelijkheden meer voor vestiging van grotere en zwaardere bedrijven. De provincie Gelderland heeft met de provincie Flevoland afspraken gemaakt om te voorzien in vestigingsmogelijkheden na 2015 voor zover deze passen binnen de in Flevoland voorziene productiestructuur en binnen de kaders van het Omgevingsplan Flevoland.⁴⁰

---

³⁸ Gemeente Nijkerk. (2006). Integrale Ontwikkelingsvisie Nijkerk 2015-2030. Gemeenschap en landschap.

³⁹ Provincie Gelderland (2009). EPO voor het bedrijventerreinenbeleid in de regio Noord-Veluwe.

⁴⁰ Gemeente Harderwijk (2006). Structuurplan Harderwijk.

5.2 Sectorprognoses, trends en ontwikkelingen

In hoofdstuk twee zagen we dat de handel, de industrie en de zorg de leidende sectoren zijn in de regio Randmeren. Daarnaast vervult het toerisme een belangrijke functie.

Vanwege het grote economische belang van deze sectoren in de regio is het belangrijk om de trends en ontwikkelingen in kaart te brengen. Hieronder volgen de belangrijkste ontwikkelingen voor deze sectoren.

Groot- en detailhandel

Groothandel: niet alle branches profiteren van herstel

Het geleidelijk herstel van de wereldhandel en de lichte verbetering van de economie in de eurolanden hebben een positieve invloed op de omzetontwikkeling in de groothandel.

Een significant deel van de activiteiten van de Nederlandse groothandelsbedrijven bestaat immers uit im- en export van goederen. Helaas profiteren niet alle deelbranches binnen de groothandel hiervan. De meer op het binnenland georiënteerde groothandel is bijvoorbeeld afhankelijk van de situatie in de Nederlandse detailhandel en bouw. De zwakke consumentenvraag en geringe investeringsbereidheid spelen de sector hier vooralsnog parten.⁴¹

Detailhandel food: groei blijft gematigd maar stabiel

De detailhandel food is de enige sector die in 2009 nog een omzetplus liet zien. Dit jaar zal de omzetgroei ongeveer op hetzelfde niveau liggen als vorig jaar (+0,6%). Dit wordt deels veroorzaakt door stijging van de voedselprijzen en deels omdat de consument luxere en duurere producten koopt. In plaats van buiten de deur te gaan eten, geniet de consument nu meer thuis. Anderzijds gaat hij wel op zoek naar goedkopere producten en aanbieders. De versspecialisten zien hun omzet in tegenstelling tot supermarkten mede daarom dalen. Hun marktaandeel staat verder onder druk.⁴²

Detailhandel non-food: vechten om aandacht van consument

Na de forse krimp in 2009 (-7,1%) wordt voor 2010 een omzetsdaling in de detailhandel non-food verwacht van 0,5%. Van invloed op dit cijfer en op de bestedingen van de consument zijn onder meer de beperkte koopkrachtontwikkeling en de stijging van de werkloosheid. De sector is echter zeer heterogeen en de ene branche wordt dan ook harder geraakt dan de andere. Ook het 'herstelmoment' verschilt. Zo lijken de bestedingen in de detailhandel in consumentenelektronica het dieptepunt nabij te zijn, terwijl bijvoorbeeld de woonwinkels nog een bijzonder lastig jaar tegemoet gaan. Alle bedrijven zullen hard moeten vechten om de aandacht van de consument te trekken, hem te binden en tegelijkertijd het rendement op peil te houden.⁴³

---

⁴¹ Rabobank Cijfers & Trends: Ondernemersupdate: Sectorprognoses 2010. 3^e Jaargang, maart 2010.

⁴² Rabobank Cijfers & Trends: Ondernemersupdate: Sectorprognoses 2010. 3^e Jaargang, maart 2010.

⁴³ Rabobank Cijfers & Trends: Ondernemersupdate: Sectorprognoses 2010. 3^e Jaargang, maart 2010.

Aandachtspunten voor de regio Randmeren

- ✓ In de regio Randmeren is met name Bunschoten goed vertegenwoordigd in de handelssector. Voor 2011 is de verwachting dat het aantal arbeidsplaatsen ongeveer gelijk zal blijven.
- ✓ Het herstel van de economie is ook terug te zien in de verwachte landelijke ontwikkeling van het productievolume. Sectoraal zit de voornaamste groei van het productievolume in de industrie, handel en vervoer & communicatie. De verwachting is dat het bedrijfsleven in 2011 in Bunschoten een hoger productievolume behaalt dan het gemiddelde Nederlandse bedrijfsleven.

Industrie: omslag in 2010

Dankzij omvangrijke stimuleringspakketten van overheden kwam de wereldvraag naar industriële producten de afgelopen maanden weer op gang. Ook de afname in het tempo van de voorraadafbouw was en is een impuls voor de afzet van veel bedrijven in de industrie. De komende maanden zal het herstel na deze 'basiseffecten' naar verwachting doorzetten op grond van de (wereldwijde) verbetering van het economisch klimaat. Dat is ook nodig omdat de bedrijvigheid in de industrie nog beduidend onder het niveau van begin 2008 ligt. Voor 2010 wordt een omzetgroei verwacht van bijna 5% (2009: -19,5%).⁴⁴

Aandachtspunten voor de regio Randmeren

- ✓ De industrie in Bunschoten en Nijkerk is eveneens hard getroffen door de recessie. Dit blijkt uit de economische groeicijfers van 2009. De verwachting is dat zij in 2011 van het landelijke herstel in de economie zal profiteren.
- ✓ Voor de industrie is het echter wel van belang dat zij door innovatie haar arbeidsproductiviteit verhoogt.

Zorg

De gezondheidszorg is een belangrijke en grote sector in de Nederlandse economie met circa 10% van het Bruto Nationaal Product. Tot deze sector behoren de verpleging en verzorging, thuiszorg, gehandicaptenzorg (care) en ziekenhuizen, medische specialisten, medische vrije beroepen en geestelijke gezondheidszorg. Ruim 1,2 miljoen mensen verdienen hun brood in de zorgsector (ruim 864.000 fte's, goed voor 14% van de totale werkgelegenheid en 12,8% van het arbeidsvolume in Nederland) en nog eens 2,5 miljoen mensen zijn vrijwilliger. De invloed van de economische ontwikkelingen op de gezondheidszorg is duidelijk merkbaar. De vraag naar zorg en de kosten nemen toe, maar ook de druk op de budgetten wordt groter. Zeker als de overheid besluit om nog meer op het macro-budget van de zorg te bezuinigen. De ontwikkeling van technologie in de zorg zet door en is hard nodig om de productiviteit te verhogen. Toenemende marktwerking biedt kansen voor (commerciële) partijen. De toetredingsdrempel voor nieuwe zorgondernemers wordt lager en concurrentie tussen zorginstellingen neemt toe.

De vergrijzingsgolf zal rond 2040 een hoogtepunt bereiken. Hierdoor neemt de vraag naar zorg toe. Daarnaast vragen de bewustere consumenten steeds meer (preventieve) zorg en stellen ze hogere kwaliteitseisen. Dit laatste wordt nog eens gestimuleerd door de

⁴⁴ Rabobank Cijfers & Trends: Ondernemersupdate: Sectorprognoses 2010. 3^e Jaargang, maart 2010.

groeïende groep van koopkrachtige (jonge) senioren. Dit heeft ook gevolgen voor het zorgaanbod. Arbeid in de zorg wordt steeds schaarser. Met name in de care groeit de vraag naar zorg de komende jaren. Verder is een verschuiving zichtbaar van verzorging naar verpleging en thuiszorg. Transparantie van het zorgaanbod, de kwaliteit en de toegankelijkheid van de dienstverlening worden steeds belangrijker factoren in de keuze van de consument, met name in de planbare zorg. Het personeelstekort in de sector zal de komende jaren toenemen. Imago van de zorginstelling en de mate van innovatie worden belangrijker in de strijd om (kwalitatief goed) personeel.⁴⁵

Aandachtspunten voor de regio Randmeren

- ✓ Het plan voor een Care-Valley in 2030 is een goed initiatief dat aansluit bij de regio. Hoe eerder dit initiatief concreet wordt gemaakt, hoe beter. Vanwege de grote rol die de zorgsector in Ermelo speelt, zou deze gemeente de regierol op zich kunnen nemen. De verwachting is dat het aantal arbeidsplaatsen in de zorg in de regio Randmeren in 2011 met ruim 3% zal toenemen. Het is zaak hier nu al op in te spelen door goed opgeleid personeel naar de regio te trekken.

Toerisme

Binnenlands toerisme

Uit cijfers van het ContinuVakantieOnderzoek blijkt dat in 2009 in totaal zo'n 18 miljoen vakanties door Nederlanders in eigen land zijn doorgebracht. Ten opzichte van 2008 betekent dit een stijging van 500.000 vakanties (+3%). De meeste verblijfsectoren (hotels, bungalows en kamperen) lieten een groei zien. De belangrijkste verklaring voor de groei van het aantal binnenlandse vakanties vormt de economische crisis, die er toe leidde dat Nederlanders wat dichterbij huis bleven. Maar ook het mooie voorjaars- en zomerweer en de extra promotie/publiciteit voor Nederland als vakantiegebied hebben aan de groei bijgedragen. De Noordzeebadplaatsen en de *Veluwe en Veluwerand* zijn evenals andere jaren het meest bezocht en lieten in 2009 ook een bovengemiddelde groei zien. De sterkste groei deed zich voor in Oost-Brabant/Noord- en Midden-Limburg dat daarmee de derde plaats inneemt binnen de top 10 van populaire vakantiegebieden. De crisis heeft tot gevolg gehad dat men later boekt, dichterbij huis blijft, korter op vakantie gaat en minder besteedt op de bestemming.⁴⁶

Dagrecreatie

De vrijetijdsbesteding van Nederlanders wordt gemonitord met twee grote onderzoeken: het ContinuVrijeTijdsOnderzoek (CVTO) en het CBS Onderzoek Dagrecreatie.⁴⁷ In deze paragraaf vermelden we de resultaten uit het CVTO. De meest recente cijfers hebben betrekking op de periode 2006/2007.

⁴⁵ Rabobank Cijfers & Trends.

⁴⁶ Bron: TNS NIPO, November 2009.

⁴⁷ Bij beide onderzoeken blijven het bezoek aan familie, vrienden, kennissen en activiteiten ondernemen tijdens vakantie buiten beschouwing. De belangrijkste verschillen tussen de twee onderzoeken zitten in de enquête methode en de vraagstelling, de onderzoeksperiode en de tijdsduur van de activiteiten buiten de eigen woning: een ondergrens van minimaal één uur versus minimaal twee uur.

Uit het ContinuVrijeTijdsOnderzoek blijkt dat kinderen (6-12 jaar) verhoudingsgewijs veel vrijetijdsactiviteiten ondernemen. Net als in het CBS Onderzoek Dagrecreatie zijn de 25-44 jarigen het minst actief. De 65-74 jarigen zijn juist wel heel actief. De hoeveelheid beschikbare vrije tijd is hiervoor een belangrijke verklaring.

Buitenrecreatie, zoals wandelen en fietsen, is de belangrijkste vrijetijdsactiviteit, gevolgd door recreatief winkelen. Van de vrijetijdsactiviteiten vindt 42% plaats binnen de eigen gemeente. In Zuid-Holland worden de meeste vrijetijdsactiviteiten ondernomen (20%), gevolgd door Noord-Holland (16%) en Noord-Brabant (15%).

Volgens het CVTO wordt het meeste geld uitgegeven tijdens het recreatief winkelen, gevolgd door wellness, uitgaan en het bezoeken van evenementen. Bij actief sporten en recreëren zijn de kosten gemiddeld genomen laag.

Vergrijzing

In 2040 zal bijna een kwart van de Nederlandse bevolking ouder zijn dan 65 jaar. Ouderen vormen daardoor een steeds grotere doelgroep voor recreatie. Deze doelgroep heeft relatief veel tijd en geld ter beschikking en draagt flink bij (35%) aan de totale binnenlandse vakantiebestedingen. Senioren zijn steeds langer gezond. Op jaarbasis geven zij 700 miljoen euro uit aan vakanties in eigen land. Ook zullen recreatieactiviteiten door de vergrijzing meer worden gespreid over de week en vakanties meer over het jaar.⁴⁸

Aandachtspunten voor de regio Randmeren

- ✓ Regiomarketing kan een belangrijke rol spelen. Het duurt echter jaren voordat de resultaten hiervan zichtbaar zijn. Denk hierbij aan de uitstraling die je als regio naar buiten wilt brengen. De Veluwe is al bekend, wat heeft de regio Randmeren aanvullend te bieden? Treed met één stem naar buiten, maar benadruk de afzonderlijke kwaliteiten van iedere gemeente daarbinnen.
- ✓ Bedenk daarnaast wie je doelgroep is? Zijn dit de babyboomers? Of wil je een groter publiek bereiken?

5.3 Samenwerkingsverbanden in de regio Randmeren

Uit interviews met prominenten uit de regio blijkt dat gemeenten in vele samenwerkingsverbanden actief zijn. De regionale samenwerkingsverbanden die er zijn, zijn met name thematisch van aard: economische zaken als arbeidsmarkt en bedrijventerreinen, toerisme en recreatie, ruimtelijke ordening et cetera. Daarnaast zoeken gemeenten vooral samenwerking met andere gemeenten die geografisch en bestuurlijk bij hen aansluiten. Dit betreft in veel gevallen niet de andere gemeenten in de regio Randmeren. In deze paragraaf zullen we enkele samenwerkingsverbanden uitlichten.

Regio Noord-Veluwe (RNV)

Regio Noord-Veluwe is het samenwerkingsverband van de gemeenten Elburg, *Ermelo*, *Harderwijk*, Nunspeet, Oldebroek en *Putten*. De gemeenten Hattem, Heerde, *Nijkerk*, Zeewolde en Epe nemen op diverse terreinen ook deel aan de regionale samenwerking.

⁴⁸ Bron: De toekomst van toerisme, recreatie en vrije tijd. Kenniscentrum Recreatie, november 2008.

Deze samenwerking dient ter versterking van de concurrentiepositie van het regionale bedrijfsleven en de recreatieve en toeristische sector. De activiteiten van RNV richten zich op een breed gebied: economie, toerisme en recreatie, milieu, volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, openbare werken, arbeidsmarktbeleid, sociale werkvoorziening, welzijn en onderwijs.⁴⁹

Een van de doelen is om in 2030 een 'Care Valley' te hebben gerealiseerd: een regio waar zorg voor mens, landschappelijke waarden, natuur en economische bedrijvigheid centraal staat. Ook innovatie komt centraal te staan in de regio. Er wordt een Care Academy opgezet waarbij bestaande opleidingsactiviteiten worden gebundeld en het onderwijs een instroom van studenten van buiten en extra werkgelegenheid dient te realiseren. Daarnaast wordt het gelieerd aan andere kennisinstituten en dient er uitwisseling plaats te vinden met de omgeving (ondernemers, organisaties, onderwijs en overheid). Dit zal met name op het gebied zijn van zorg, techniek, economie en op sociaal-maatschappelijk terrein.⁵⁰

Daarnaast is het *Sociaal-Economisch Overleg Noord-Veluwe (SEO)* opgericht. Partners in dit overleg zijn de gemeenten Elburg, Ermelo, Harderwijk, Hattem, Heerde, Nunspeet, Oldebroek en Putten, Kamer van Koophandel Oost-Nederland en VNO-NCW Midden. Het SEO is het bestuurlijk platform waarin onder andere wordt gesproken over:

- het bedrijventerreinenbeleid;
- ontwikkeling regionale werkgelegenheid;
- glasvezel voor digitale bereikbaarheid;
- stimuleringsbeleid startende ondernemers;
- arbeidsmarktbeleid;
- economische bereikbaarheid.

Toerisme en recreatie

In 2030 wil de regio leidend zijn in de landelijke peiling van favoriete binnenlandse bestemmingen. De Noord-Veluwe is een aantrekkelijk gebied voor toeristen en recreanten. Er zijn grote natuur- en landschapswaarden, een streekeigen cultuur, landelijk gelegen dorpen en historische stadskernen. En er is veel water: de Randmeren, het Apeldoorns kanaal en de IJssel. Toerisme en recreatie zijn van grote betekenis voor de regionale economie en de werkgelegenheid. De regiogemeenten werken daarom samen aan behoud en versterking van de toeristische aantrekkingskracht. Als onderdeel van de regiovisie is daarom een toeristisch-recreatief beleidskader opgesteld. Centraal hierin staan:⁵¹

- het verhogen van de kwaliteit van het bestaande aanbod en het ontwikkelen van nieuw aanbod (attracties, trekpleisters);
- verbetering van de infrastructuur;
- het scheppen van een aantrekkelijk ondernemersklimaat (stroomlijnen van de regelgeving en gunstige voorwaarden voor ondernemers);
- betere promotie;

---

⁴⁹ www.regionoordveluwe.nl

⁵⁰ Zakkompas Care Valley Veluwe. Zorg voor mens, omgeving en economie. Toekomstvisie regio Noord-Veluwe 2030.

⁵¹ BVR (2008). Water Wild Wellness. Verkenning van regionale ontwikkeling van toerisme en recreatie op de Noord-Veluwe.

- gebruik maken van ontwikkelingen in andere sectoren zoals de zorg en de functieverandering van het landelijk gebied.

Bio-based economy

Bio-based economy, of groene economie, is een economie waarin bedrijven zoveel mogelijk economische gebruikswaarde uit biomassa halen voor niet-voedseltoepassingen. Uiteraard moet de voedselzekerheid daarbij gewaarborgd blijven. Door inzet van nieuwe technieken en samenwerking tussen ondernemers uit verschillende sectoren kunnen de diverse bestanddelen van biomassa, inclusief reststoffen, optimaal worden gebruikt en hergebruikt. Regio Noord-Veluwe voert het vierjarige project Bio-based Economy Noord-Veluwe uit. Voor de regio biedt bio-based economy een kans voor duurzame ontwikkeling.⁵² Met name voor Putten dat zich met het oog op de toekomst als een duurzame gemeente wilt presenteren.

Nijkerk en de regio

Nijkerk valt eigenlijk tussen de regio Noord-Veluwe en Utrecht in. Van oudsher zijn de regio's Veluwe en Vallei de partners van Nijkerk. Nijkerk maakt deel uit van de samenwerkingsregio De Vallei op zowel ambtelijk als bestuurlijk niveau. De regionale samenwerking spitst zich voornamelijk toe op de beleidsvelden milieu, economie, ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer, natuur en landschap. Het regionale bedrijfsleven, kennisinstellingen en tal van organisaties verenigd in de Initiatiefgroep FoodValley hebben begin 2009 de Ambitie FoodValley 2020 gepresenteerd. Hierin is de regio van Wageningen tot en met Nijkerk gepositioneerd als een kansrijke regio voor food en feed (voedsel en voeder). Vanwege de vele arbeidsplaatsen in de voedsel- en voederindustrie in Nijkerk, kan het voor de gemeente zeer kansrijk zijn om zich aan te sluiten bij het concept van FoodValley en haar economische basis op dit vlak te versterken.

In de regio Amersfoort wordt samengewerkt op de thema's woonruimteverdeling en woningmarktdynamiek, sociale zaken, jeugdgezondheidszorg en net als in de Vallei op het gebied van natuur en recreatie.

Met de regio Flevoland zijn naar verhouding nog de minste vormen van samenwerking, hoewel deze wel groeiende zijn. Met name op het vlak van waterkwaliteit, natuur en recreatie rondom het Randmeer, ruimtelijke ontwikkeling (gemeenten grenzend aan het Randmeer) en verkeer en vervoer.⁵³

Bunschoten en de regio

Bunschoten is de enige van de vijf gemeenten die in een andere provincie is gelegen en buiten samenwerkingsverbanden met de overige vier gemeenten valt. Logischerwijs zoekt Bunschoten meer toenadering tot de omliggende gemeenten in de provincie Utrecht. Bunschoten is met name gericht op Amersfoort, Nijkerk en Barneveld. Uit recent onderzoek van STEC Groep (naar de economische verbondenheid en hoe deze te bevorderen) blijkt dat de zeven gemeenten (Amersfoort, Baarn, Bunschoten, Eemnes, Leusden, Woudenberg, Soest) meer toenadering tot elkaar moeten zoeken. Hierbij speelt de onderlinge afstand en

---

⁵² www.regionoordveluwe.nl

⁵³ Bron: Gemeente Nijkerk (2010). Nijkerk en de regio, een plaatsbepaling.

de structuur van de gemeenten een grote rol. De onderlinge verkenningen vinden plaats op het gebied van economische zaken, ruimtelijke ordening en natuur en landschap.

Bunschoten heeft verder samenwerkingsverbanden met andere gemeenten op vier verschillende thema's: bedrijventerreinen, Food Valley, recreatie en woningbouw.

1. Op het gebied van bedrijventerreinen wordt er specifiek met Amersfoort en Barneveld samengewerkt.

2. Daarnaast worden de banden met de WERV-gemeenten⁵⁴ aangehaald (ambtelijke en bestuurlijke oriëntatie) om mogelijk aan te haken bij Food Valley. De mogelijkheden voor participatie in Food Valley worden nog onderzocht. Bunschoten wacht totdat de Food Valley gemeenten zich hebben gepositioneerd. Dan bekijkt de gemeente pas hoe ze Bunschoten erbij kan betrekken.

3. Recreatie is speerpunt van de Stuurgroep Zuidelijke Randmeren. Deze stuurgroep bestaat uit acht gemeenten, waaronder Nijkerk. Centraal staat de Zuiderzeefunctie die de gemeenten verder willen benadrukken. Uiteraard staat hier de combinatie van beleving, water en natuur centraal. Voor wat betreft woningbouw is er samenwerking met de Noordvleugel/Eemland.

4. Vanwege het gebrek aan ruimte worden er in plaats van in de regio tot aan 2040 vijftienduizend woningen bijgebouwd in Almere. Behalve met Almere heeft Bunschoten contact met Zeewolde. Dit heeft vooral betrekking op de toekomstige ontwikkelingen in Flevoland die ook Bunschoten beïnvloeden.

---

⁵⁴ **WERV** is de benaming voor een regionaal stedelijk netwerk in het centrum van Nederland. Het bestaat uit de plaatsen en gemeenten Wageningen (Gelderland), Ede (Gelderland), Rhenen (Utrecht) en Veenendaal (Utrecht).

6. Conclusies en aanbevelingen

Kansen om de economische verbondenheid in de regio Randmeren te versterken **Werkgebied Rabobank wijkt af van reguliere ambtelijke en bestuurlijke indelingen**

Rabobank Randmeren heeft een indeling van haar werkgebied die afwijkt van de reguliere bestuurlijke en geografische indelingen. Zo vallen de vijf gemeenten in twee verschillende provincies, twee verschillende COROP-regio's⁵⁵ en twee verschillende Kamergebieden. Logischerwijs zoeken gemeenten in de Randmeren samenwerking met gemeenten waarmee zij thematisch gezien raakvlakken hebben. Veel (economische) zaken waar een gemeente mee te maken krijgt, zoals bedrijventerreinen, woningbouw, arbeidsmarkt et cetera, dienen intergemeentelijk te worden aangepakt. Uit dit onderzoek blijkt echter dat de interactie tussen de vijf gemeenten niet op alle vlakken even intensief is. Zo is er veel samenwerking tussen de drie gemeenten Ermelo, Putten en Harderwijk. Nijkerk valt tussen Bunschoten en de genoemde drie gemeenten in en bekijkt per thema bij welke gemeente zij zich kan aansluiten.

Bunschoten behoort weliswaar tot het werkgebied van de bank, maar is in deze eigenlijk een vreemde eend in de bijt. Zij behoort als enige tot de provincie Utrecht en ligt geografisch gezien ook verder van de overige gemeenten. Thematisch gezien heeft zij ook weinig raakvlakken met de Noord-Veluwe-gemeenten. Logischerwijs richt zij zich dus meer op Amersfoort. Wat geld en samenwerkingsverbanden betreft zijn organisaties vooral aan bestuurlijke grenzen gebonden. Zo worden de projecten waarin Bunschoten participeert vanuit de provincie Utrecht gefinancierd. *Economisch gezien gelden deze grenzen niet en kan er breder naar samenwerking worden gekeken.* Een voorbeeld hiervan is dat vanuit Amersfoort naar Nijkerk wordt gekeken voor opvangmogelijkheden op het gebied van bedrijventerreinen.

Aanbeveling: Werk efficiënter samen

Samenwerken is van vitaal belang om de regio naar een hoger plan te tillen. In regio Randmeren bestaan reeds diverse thematische samenwerkingsverbanden, zowel in het onderzoeksgebied als met regio's daarbuiten. Voorbeelden zijn Regio Noord-Veluwe, Sociaal-Economisch Overleg Noord-Veluwe (SEO) en Food Valley. Dit is maar een kleine greep uit de vele verschillende initiatieven. De toekomstige uitdagingen voor de regio vragen om een verdere integratie en optimalisatie van de huidige samenwerkingsverbanden. Uit dit onderzoek blijkt dat er relatief weinig interactie is tussen bedrijven in de regio Randmeren. Het kan voor ondernemers aantrekkelijk zijn te onderzoeken welke bedrijven er in de buurgemeenten zijn gevestigd. Op die manier kunnen nieuwe vruchtbare vormen van

---

⁵⁵ Een COROP-gebied is een regionaal gebied binnen Nederland dat deel uitmaakt van de COROP-indeling. Deze indeling wordt gebruikt voor analytische doeleinden. De naam COROP komt van Coördinatie Commissie Regionaal OnderzoeksProgramma. In totaal zijn er in Nederland veertig COROP-gebieden. Elk COROP-gebied is een samenvoeging van gemeenten.

Elk COROP-gebied heeft een centrale kern (bijvoorbeeld een stad) met een omliggend verzorgingsgebied. Er is bijvoorbeeld rekening gehouden met bestaande woon-werkrelaties. Soms volgt de begrenzing van de COROP-gebieden de provinciale grenzen. De provincies Flevoland en Utrecht vormen ieder in hun geheel één COROP-gebied.

samenwerking ontstaan tussen bedrijven in de regio. Beter een goede buur dan een verre vriend. Wanneer de bedrijvenkringen in de gemeenten met elkaar in gesprek gaan, zijn ze in staat elkaar te stimuleren, te inspireren en samen kansen te creëren en te pakken.

Is Flevoland een brug te ver?

De vijf gemeenten hebben veel overeenkomsten. De regio heeft van oorsprong een traditioneel christelijke cultuur. Daarnaast is er sprake van typisch traditioneel ondernemerschap en zijn er van oudsher veel familiebedrijven actief. Het zijn hechte ondernemersgemeenschappen. De hoge arbeidsmoraal wordt er alom geprezen.

Daarnaast staan de vijf gemeenten in het werkgebied van de bank in toenemende mate onder invloed van ontwikkelingen die zich voordoen in Flevoland. Een voorbeeld is vliegveld Lelystad en de woningbouw rondom Almere. De spin-off die deze ontwikkelingen zullen genereren, is van invloed op alle gemeenten in de Randmeren. Met name door de steeds betere verbinding met het achterland (A28, A1, N301, N306 en in de toekomst mogelijk de verlenging van de A30). Door beperkte groeimogelijkheden in de regio Randmeren is de kans groot dat inwoners en bedrijven zich in de toekomst in toenemende mate in Flevoland moeten vestigen. Ook vanwege de lagere vestigingskosten. Maar lokale (familie-)bedrijven willen vooral in de eigen gemeente gevestigd blijven. Dit vanwege de oorspronkelijke band, hun werknemers en hun afzetmarkt. Over het algemeen zijn familiebedrijven trouwer aan hun werknemers dan beursgenoteerde bedrijven. Daarnaast is de bedrijvenstructuur- en cultuur in de Randmeren anders dan in de polder, waar een meer 'Amsterdamse' mentaliteit heerst. Het zal dus enige tijd vergen alvorens bedrijven en ondernemers uit beide regio's aan elkaar 'gewend' zijn.

Aanbeveling: Ga als gemeenten in de regio Randmeren gezamenlijk in gesprek met Flevoland

Een gemeenschappelijke deler van de vijf gemeenten is Flevoland. Iedere gemeente heeft nu afzonderlijk contact met de 'polder' vanwege de verwachte groei van Flevoland in de nabije toekomst. Deze groei (vliegveld Lelystad, uitbreiding van woningen en bedrijventerreinen) heeft de nodige invloed op de regio Randmeren. Zij kan er zelfs van profiteren. In plaats van afzonderlijk overleg kunnen de gemeenten in de regio Randmeren gezamenlijk in gesprek gaan met Flevoland. Thematisch gezien spelen hier dezelfde onderwerpen: mobiliteit, arbeidsmarkt, woningbouw, bedrijventerreinen, natuur en landschap en recreatie. Samen bereik je meer dan alleen en bovendien verbeter je zo de slag- en lobbykracht van de regio.

De regio Randmeren heeft hoogwaardige bedrijvigheid nodig

Met het oog op de toekomst voldoet de huidige sectorstructuur in de regio Randmeren niet langer. Op het vlak van arbeidsproductiviteit kan de regionale economie beter presteren. Gegeven de bestaande economische structuur zal een hogere arbeidsproductiviteit vooral moeten worden verkregen door te investeren in producten met een hogere toegevoegde waarde en in efficiëntere productiemethoden. Vernieuwing en innovatie zijn daarvoor belangrijk. Om de lokale en regionale economie op peil te houden en de concurrentiekracht te versterken, is het van belang om met name (ICT)-dienstverlenende en innovatieve bedrijven aan te trekken. Dit type bedrijven zijn nog onvoldoende aanwezig in de regio

Randmeren. We weten dat Nederland steeds meer naar een diensteneconomie groeit, waarbij vooral de zakelijke dienstverlening voorop loopt. Dienstverleners kiezen hun vestigingsplaats in de nabijheid van hun klanten, op een centrale locatie met hoge kwaliteit (niet alleen voor de werklocatie zelf, maar ook voor de woonomgeving), goede bereikbaarheid en voldoende aanbod van gekwalificeerd personeel.

Aanbeveling: Maak gebruik van de goede kansen voor samenspel van industrie en dienstverlening

In de regio Randmeren speelt de industrie vooral in Bunschoten en Nijkerk een belangrijke rol. De voedingsmiddelenindustrie is leidend in de sectorstructuur van deze twee gemeenten. In de industrie is sprake van een sterke daling van het aantal banen en een vervaging van de grens met de dienstverlening. Er is meer onderlinge verwevenheid, doordat de industrie een gedeelte van haar activiteiten naar de dienstverlening verschuift. Denk hierbij aan service na levering, research & development en marketing. Deze verschuiving is nodig om de concurrentie met lagelonenlanden aan te kunnen, die zich vooral richten op de productieprocessen. De internationale concurrentie wordt heviger en de eisen van de afnemers hoger. De Nederlandse industrie lijkt zich bewust van de uitdagingen. Innovatie is onmisbaar. De dienstverlener zal hiertoe creatief en innovatief moeten zijn in het ontwikkelen van nieuwe processen en diensten.

Aanbeveling: Verbind de vier O's met elkaar

De regio Randmeren biedt goede toekomstperspectieven door de aanwezigheid van groeisectoren als toerisme en recreatie, zorg en dienstverlening. In deze sectoren is innovatie net zo van belang als in de industrie. In Zuid-Holland bestaat het initiatief van de Kennisalliantie. Deze verbindt partijen uit de vier O's (ondernemers, onderzoek, overheid en onderwijs) om de regionale kenniseconomie te stimuleren. Een dergelijk initiatief past ook in de regio Randmeren. Het biedt toegang tot de juiste kennis, bronnen en netwerken en brengt de benodigde partijen bij elkaar, ook waar het gaat om de subsidiërende instanties. Overal zie je ondernemers voorzichtig worden en terugdeinzen voor investeringen in innovatie. Juist nu zijn die ontwikkelingen echter hard nodig. Via een dergelijke alliantie kunnen er bruggen ontstaan die nieuwe mogelijkheden creëren. Denk vooruit. Koppel kennis aan mensen. Trek financiers over de streep en benut kansen optimaal.

Aanbeveling: Zorg voor betere infrastructuur

De uitdaging voor de regio Randmeren is het aantrekken van hoogwaardige bedrijven en werkgelegenheid. Bereikbaarheid is een uitermate belangrijke randvoorwaarde voor succes en duurzame groei. Wil de regio haar aantrekkingskracht behouden of waar mogelijk zelfs uitbreiden, dan zijn investeringen in en verbeteringen aan de infrastructuur noodzakelijk. Zowel voor wegverkeer als voor het openbaar vervoer. De A28 zorgt voor een goede bereikbaarheid en daarmee het welvaren van de regio. Het openbaar vervoer is echter een aandachtspunt. Een moderne regio, aantrekkelijk voor wonen en werken, kenmerkt zich juist door verschillende vervoersmodaliteiten: weg, spoor, water, glasvezel en zelfs lucht (nabijheid vliegveld Lelystad in de toekomst). Daarnaast wordt virtuele bereikbaarheid steeds belangrijker.

Aanbeveling: Verhoog de arbeidsparticipatie

Werken op afstand (of locatieongebonden werken, aangepaste werktijden) is realiteit en zal een grote vlucht nemen. Het is een belangrijk middel om de arbeidsparticipatie te vergroten, omdat het mensen meer flexibiliteit en keuzemogelijkheden biedt. Voor wat betreft de arbeidsparticipatie van vrouwen in de regio Randmeren is er nog een slag te maken. Met het oog op de toekomstige verwachte tekorten op de arbeidsmarkt is het van belang dat meer vrouwen gaan werken. Aan de andere kant dienen gezinnen wel de keuzevrijheid te hebben. Om het werken beter te kunnen combineren met de zorgtaken, is meer flexibiliteit van werkgevers en werknemers nodig. Denk hierbij aan de mogelijkheid van flexibel werken (thuiswerken of aangepaste werktijden). Flexibel werken komt daarnaast tegemoet aan het gezinskarakter van de regio Randmeren. Bovendien spreekt deze vorm van werken jonge en hoogopgeleide mensen zeer aan.

De regio Randmeren vervult verschillende functies

Uit de pendelgegevens blijkt dat Bunschoten en Harderwijk het grootste deel van hun arbeidsbevolking van werk voorziet in de eigen gemeente. Van Ermelo, Nijkerk en Putten is meer dan de helft van de inwoners werkzaam buiten de eigen woongemeente.

De woonomgeving wordt steeds belangrijker voor mensen en een uur enkele reistijd per dag naar het werk is voor velen geen probleem. De Randmeren is een aantrekkelijke woonomgeving, maar toch zien de gemeenten veel van hun inwoners tussen de 20-35 jaar naar de omringende grote steden vertrekken. Hier is vaak arbeid te vinden die *wel* matcht met het opleidingsniveau, een groot aanbod aan voorzieningen en passende huisvesting. Door hoogwaardige arbeid aan te bieden met bijbehorend woningbouwprogramma voor hoger opgeleiden, hopen de gemeenten deze groep te behouden.

Aanbeveling: Maak een collectieve keuze

De regio Randmeren kenmerkt zich door een grootschalige bosrijke omgeving die zorgt voor een aantrekkelijke woonregio. Om die aantrekkingskracht ook in de toekomst te behouden, hebben de verschillende gemeenten visies geformuleerd om de leefbaarheid in hun kern te waarborgen en te vergroten. Dit draagt het risico met zich mee dat er tussen de gemeenten een vorm van concurrentie ontstaat. Maar de versterking van de woon- en werkfuncties in de eigen gemeente draagt deels ook bij aan de aantrekkelijkheid van een veel groter gebied. Bekijk de functies daarom vanuit een breder perspectief. Maak als regio een collectieve keuze.

Aandachtspunten

- ✓ Samenwerking is geen doel, maar een middel. Om die reden dient samenwerking tussen de vijf gemeenten alleen op thematisch vlak te worden beoogd en wel daar waar er raakvlakken zijn.
- ✓ De vijf gemeenten in de Randmeren staan naar de toekomst toe voor dezelfde uitdaging: hoe gaan we om met de vergrijzing? En de toename van het aantal huishoudens? Hoe kunnen we hoogopgeleiden aan de regio binden? Het is belangrijk dat deze thema's intergemeentelijk worden opgepakt. Het vormen van een projectgroep kan een start zijn voor een succesvolle toekomstige samenwerking.

Bijlage I: Bronnenlijst

- ABF Research (2008). Primos Prognose 2009. De toekomstige ontwikkeling van bevolking, huishoudens en woningbehoefte.
- BVR (2008). Water Wild Wellness. Verkenning van regionale ontwikkeling van toerisme en recreatie op de Noord-Veluwe.
- Centraal Bureau Statistiek.
- Concept Startnotitie Plan van Aanpak. Ontwikkeling Vathorst Noord en West dec 2007.
- Ecorys (2006). Gooi- en Eemland. Retailstructuurvisie.
- Gemeente Ermelo. www.ermelo.nl
- Gemeente Harderwijk. www.harderwijk.nl
- Gemeente Harderwijk (2006). Structuurplan Harderwijk.
- Gemeente Nijkerk. (2006). Integrale Ontwikkelingsvisie Nijkerk 2015-2030. Gemeenschap en landschap.
- Gemeente Nijkerk (2010). Nijkerk en de regio, een plaatsbepaling.
- Gemeenteraad. Kantorennota Harderwijk 2007-2020.
- Kamer van Koophandel Gooi-, Eem- en Flevoland (2008). Economische Tussenbalans 2006-2010, Bunschoten-Spakenburg.
- Kamer van Koophandel Oost-Nederland (2009). Hoe fit is Ermelo?
- Kamer van Koophandel (2009). Economisch profiel van de gemeente Ermelo.
- Kamer van Koophandel Oost-Nederland (2009). Hoe fit is Harderwijk?
- Kenniscentrum Recreatie (2008). De toekomst van toerisme, recreatie en vrije tijd. November 2008.
- Provincie Utrecht (2004). Streekplan 2005-2015.
- Provincie Utrecht (2006). De MAAK-Industrie in de provincie Utrecht.
- Provincie Gelderland. www.gelderland.nl
- Provincie Gelderland (2009). EPO voor het bedrijventerreinenbeleid in de regio Noord-Veluwe.
- Rabobank Cijfers & Trends: Ondernemersupdate: Sectorprognoses 2010. 3^e Jaargang, maart 2010.

- Rabobank (2010). Economisch Kwartaalbericht. September 2010.
- Regio Noord-Veluwe. www.regionoordveluwe.nl
- RNV (2009). Zakkompas Care Valley Veluwe. Zorg voor mens, omgeving en economie. Toekomstvisie regio Noord-Veluwe 2030.
- TNS NIPO, November 2009.
- UWV (2010). Basisset Regionale Arbeidsmarktinformatie Oost-Utrecht. Juli 2010.
- UWV (2010). Basisset Regionale Arbeidsmarktinformatie. Arbeidsmarktregio Stedendriehoek. Juli 2010.
- UWV Nederland (2010). Basisset Arbeidsmarktinformatie. Juli 2010.
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten: www.vng.nl

Bijlage II: Definities economische thermometer

Algemeen

- Arbeidsvolume: arbeidsvolume werknemers en zelfstandigen in arbeidsjaren
- Bedrijfsresultaat: totale opbrengsten – totale kosten
- Bruto toegevoegde waarde: loonkosten + afschrijvingen + financiële lasten + bedrijfsresultaat

Variabelen economisch groei

- Winstgroei: bedrijfsresultaat 2009 t.o.v. bedrijfsresultaat 2008
- Productiegroei: bruto toegevoegde waarde 2009 t.o.v. bruto toegevoegde waarde 2008
- Investeringsgroei: investeringen 2009 t.o.v. investeringen 2008
- Arbeidsvolumegroei: arbeidsvolume 2009 t.o.v. arbeidsvolume 2008

Variabelen economisch kracht

- Arbeidsproductiviteit: bruto toegevoegde waarde / arbeidsvolume
- Rendement op eigen vermogen (REV): bedrijfsresultaat als % van het eigen vermogen
- Investeringsratio: investeringen als % van de bruto toegevoegde waarde
- Werkgelegenheidsfunctie: arbeidsvolume als % van de beroepsbevolking

Bijlage III: Deelnemerslijst interviews

- De heer T. Voortman, directeur economische ontwikkeling, Kamer van Koophandel Gooi-Eem en Flevoland
- Mevrouw V. van der Goot, adviseur regionale economie, Kamer van Koophandel Gooi-Eem en Flevoland
- De heer M. van de Groep, burgemeester, gemeente Bunschoten
- Mevrouw M. Verheugen, strategisch adviseur ruimte en economie, gemeente Nijkerk
- De heer R. Daamen, wethouder economische zaken, gemeente Harderwijk
- De heer N. Gerritsen, wethouder economische zaken, gemeente Putten
- De heer C. van den Berg, regiovoorzitter, VNO/NCW
- Mevrouw Verhagen, wethouder economische zaken, gemeente Ermelo

Bijlage IV: Overzicht woningtekort per gemeente

2020	<i>Bevolking</i>	<i>Huishoudens</i>	<i>Woningen</i>	<i>Berekend tekort</i>	<i>Gewenste woning-voorraad</i>	<i>Woningtekort</i>
Bunschoten	22.558	8.618	8.536	-82	8.999	-463
Ermelo	26.630	11.426	10.034	-1.392	9.862	172
Harderwijk	48.724	20.650	20.250	-400	20.525	-275
Nijkerk	42.136	17.096	16.796	-300	17.230	-434
Putten	24.411	9.723	9.171	-552	9.241	-70

Bron: ABF Research, PRIMOS prognose, bewerking Rabobank

2030	<i>Bevolking</i>	<i>Huishoudens</i>	<i>Woningen</i>	<i>Berekend tekort</i>	<i>Gewenste woning-voorraad</i>	<i>Woningtekort</i>
Bunschoten	22.728	8.819	8.785	-34	9.177	-392
Ermelo	27.432	11.775	10.250	-1.525	10.191	59
Harderwijk	52.616	22.781	22.134	-647	22.692	-558
Nijkerk	43.860	18.313	17.903	-410	18.486	-583
Putten	25.507	10.346	9.658	-688	9.867	-209

Bron: ABF Research, PRIMOS prognose, bewerking Rabobank

2040	<i>Bevolking</i>	<i>Huishoudens</i>	<i>Woningen</i>	<i>Berekend tekort</i>	<i>Gewenste woning-voorraad</i>	<i>Woningtekort</i>
Bunschoten	23.278	9.003	8.978	-25	9.383	-405
Ermelo	28.060	11.856	10.324	-1.532	10.317	7
Harderwijk	53.745	23.496	22.806	-690	23.397	-591
Nijkerk	44.579	18.713	18.299	-414	18.887	-588
Putten	25.673	10.536	9.832	-704	10.077	-245

Bron: ABF Research, PRIMOS prognose, bewerking Rabobank

Colofon

Titel

Goede buur of verre vriend?

Ondertitel

Samen bereik je meer dan alleen. Dat is het idee.

Auteurs

Anouk Smeltink (Rabobank Nederland)

Cynthia Briesen (Rabobank Nederland)

Eindredactie

Enrico Versteegh (Rabobank Nederland)

Publicatiedatum:

Oktober 2010

In opdracht van:

Rabobank Randmeren

Contactadres:

Rabobank Randmeren

Postbus 80

3840 AB Harderwijk

(033) 467 51 20

info@randmeren.rabobank.nl

www.rabobank.nl/randmeren

© Rabobank Nederland, 2010

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan daaronder mede begrepen gehele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande toestemming van Rabobank Nederland.

No part of this publication may be reproduced in any form by print, photo print, microfilm or any other means without written permission by Rabobank Nederland.